

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

C

BEGINSELEN

DE

NEDERLANDSCHE TAAL.

DOOR

J. BLOKBERGEN,
Onderwijzer te Nieuwe Pekela.

TWEEDE STUKJE.

TE GRONINGEN, BIJ
F. FOLKERS,
1849.

PB

322

PB

822

BEGINSELEN

DER

NEDERLANDSCHE TAAL;

EEN SCHOOLBOEKJE

VOOR VLIJTIGE KINDEREN,

MET VELE OPGAVEN
EN PUNTEN.

Tweede Stukje.

TE GRONINGEN, BIJ
F. FOLKERS.

1849.

Pädagogische Bibliothek
von H. C. B.

TWEEDE AFDEELING.

De leer der voorstellen en de verandering der woorden.

EERSTE HOOFDSTUK.

DE ZUIVER ENKELVOUDIGE VOORSTELLEN.

§ 11.

Het voorstel. Het onderwerp en het gezegde.

1. **Zeg of schrijf, wat de volgende dingen zijn:**
diamant, snip, appel, rogge, tijger, hond, eend, huis, tafel, ploeg, leeuwerik, aak, arm, leeuw, kameel, hen, arend, fluit, hoed, rok, bier, bok, snoek, schaaf, wagen, tulp, linde, duif, roos, schip, molen. B. v.: *De diamant is een edelgesteente. De snip is een moerasvogel.*
2. **Zeg of schrijf, hoe de volgende dingen zijn:**
roos, inkt, gras, sneeuw, goud, azijn, suiker, aarde, kat, vuur, lood, steen, veer, zilver, glas, hemel, vos, mes, muis, hond, water. B. v.: *De roos is rood.*
3. **Zeg of schrijf, wat de volgende personen of zaken doen:**
boer, timmerman, zon, vuur, wever, bakker, smid, kuisper, schipper, molenaar, kleermaker, schoenmaker, nachtegaal, klok, os, snoek, raaf, ezel, beer, leeuw, gras, lamp. B. v.: *De boer ploegt.*

Wie weet nu, wat men al van de dingen zeggen kan? Als men iets over een ding spreekt of schrijft, dan ontstaat een voorstel of volzin.

B. v.: *school, mensch, groen, staan* — is geen voorstel. *De hond is een huisdier* — is een voorstel. *De hond is waakzaam* — is ook een voorstel. Zoo ook: *De hond blaft.*

Punten. * Noemen, spreken, oordeelen. Voorstellingen. Ware oordeelen. Valsche oordeelen = *De hond spreekt. De deugd is verderfelijk.* Deels ware, deels valsche oordeelen = *Boeken zijn niet nuttig. De zoogdieren leven op het land.*

4. Als gij zegt: 1. *moeder breidt*; 2. *moeder leest*; 3. *moeder is ziek*; over wie spreekt gij dan? Over uwe *moeder*, niet waar? Nu, dan is het woord *moeder* in die drie voorstellen het *onderwerp*. Het *onderwerp* is de naam van den persoon of de zaak, van welke men iets zegt. Maar door welke woorden wordt in die drie voorstellen iets van uwe moeder gezegd? Door de woorden *breidt*, *leest* en *ziek*, zegt gij. Juist, en daarom noemt men elk dezer drie woorden het *gezegde*. Het *gezegde* is het woord, waardoor iets van het onderwerp gezegd wordt. - Ontleed nu eens de volgende voorstellen *redkundig*: Vader werkt. Moeder zingt. Neef leert. Schrijft oom? Tante leest. Haakt nicht? De leeuw brult. De kwartel slaat. Roept de koekoek? De haan kraait. Leven de boomen?

B. v.: Vader — onderwerp.
 werkt — gezegde.

5. Schrijf vele voorstellen op, in welke als het onderwerp voorkomen:

- a) *gemeene zelfstandige naamwoorden* (bord-huis-schip, enz.);
- b) *eigennamen* (Jozef - Tromp - Paulus, enz.);
- c) eene zelfstandig gedachte *eigenschap* of *hoedanigheid* (het goede - het kwade - het schoone - de vlijtige, enz.);

B. v.: *De vlijtige heeft geen nood.*

- d) eene zelfstandig gedachte *werking* (het leeren - het lezen - het slapen - het reizen, enz.);

B. v.: *Het leeren is aangenaam.*

- e) een *telwoord* (alle - eenige - vele - weinige, enz.);

B. v.: *Allen luisterden.*

- f) een *persoonlijk voornaamwoord* (ik - gij - hij - wij - zij - het)

B. v.: *Ik lees.*

Aanm. * Bijna alle woordsoorten kunnen als het onderwerp van een voorstel verschijnen; gewoonlijk echter is het een zelfstandig naamwoord of voornaamwoord.

6. Schrijf 10 voorstellen op, in welke als het onderwerp voorkomen:

- a) *mannelijke* zelfstandige naamwoorden (heer - boer - hond, enz.);
- b) *vrouwelijke* zelfst. naamwoorden (zuster, - moeder, - koe, enz.);

- c) *onzijdige* zelfst. naamwoorden (paard - huis - kind, enz.);
 d) *zamengestelde* zelfst. naamwoorden (schooldeur, - inktpot - vensterraam, enz.);
 e) *verkleinende* zelfst. naamwoorden (kindje - boompje - zwaluwtje - stoeltje, enz.).

7. Breng nu de onderwerpen uwer voorstellen der vorige opgave uit het enkelvoudige in het meervoudige getal over, en geef daarbij acht op de verandering van het gezegde.

B. v.: *De heer rijdt — De heeren rijden.*

Aanm. * Het onderwerp kan zoo wel in 't meervoud als in 't enkelvoud staan.

8. Schrijf voorstellen op, in welke de volgende *bijvoegelijke naamwoorden* als het gezegde voorkomen:

Wit, zwart, kort, lang, dik, dun, rood, rond, groen, bitter, licht, hard, sterk, waakzaam, glad, klein, heet, zwaar.

B. v.: *De sneeuw is wit.*

9. Schrijf voorstellen op, in welke de volgende *zelfstandige naamwoorden*, als het gezegde voorkomen:

Zwemvogel, kunstenaar, bloem, gebouw, rijtuig, veldvrucht, vloeistof, trekvogel, stad, kleedingstuk, huismeubel, lichaamsdeel, zangvogel.

B. v.: *De eend is een zwemvogel.*

10. Schrijf voorstellen op, in welke de volgende *werkwoorden* als het gezegde voorkomen, als:

a) de *ongelijkvloeiende*: lezen, schrijven, spreken, zingen, loopen, drinken;

b) de *gelijkvloeiende*: blaffen, leeren, stoppen, drukken, rekenen, praten, arbeiden, werken;

c) de *onregelmatige*: zien, gaan, staan, koopen, zoeken.

B. v.: *Het kind leest. De hond blaft.*

Aanm. * Het gezegde kan zijn een bijvoegelijk naamwoord, een zelfst. naamwoord, een werkwoord, of ook een voor-naamw.: *Hij is diegene, van wien ieder spreekt.*

11. In welk der volgende voorstellen drukt het gezegde uit, dat het onderwerp

a) op dezen oogenblik iets doet;

b) » » » iets gedaan heeft;

c) » » » nog iets doen zal?

De jongens *lezen*. De meisjes *schrijven*. De jongens *hebben gelezen*. De meisjes *hebben geschreven*. De jongens *zullen lezen*. De goddeloozen *zullen gaan* in de eeuwige pijn.

Wat men van een onderwerp zegt, is op den tijd, waarin men spreekt, of *tegenwoordig*, of reeds *verleden* of nog *toekomstig*. De gezegden of werkwoorden komen dus in 3 tijden voor: 1. den *tegenwoordigen*, 2. den *verledenen* en 3. den *toekomenden* tijd.

Maak voorstellen, waarin de volgende werkwoorden in den *tegenwoordigen* tijd moeten staan:

bloeien, ploegen, arbeiden, loopen, graven, wassen, vallen, drinken, vliegen, slapen, liggen, zwemmen.

B. v.: *De boom bloeit.*

Maak voorstellen, waarin dezelfde werkwoorden in den *verleden'* tijd moeten staan:

B. v.: *De boom heeft gebloeid.*

Nu ook nog voorstellen, waarin die werkwoorden in den *toekomenden* tijd moeten voorkomen:

B. v.: *De boom zal bloeien.*

12. Als ik zeg: *De boom bloeide, toen het onweér hem vanéén spleet*; in welken tijd staat dan het gezegde, *bloeide*? In den *tegenwoordigen* tijd? Wel neen; want hij bloeit niet nu, terwijl ik er van spreek. Het bloeijen was reeds voorbij, toen ik er zoo even van sprak; dus staat het gezegde, *bloeide*, in den *verleden'* tijd. Maar in *welken* verleden' tijd? Was het bloeijen ook al voorbij, ten tijde van 't onweér, of op den tijd, waarvan ik sprak? Voorzeker neen! Dus was het bloeijen voorbij, op den tijd, waarin ik sprak, doch niet op den tijd waarvan ik sprak. Nu, wanneer een werkwoord of gezegde eene werking uitdrukt, die voorbij is, op den tijd, waarin men spreekt, maar nog duurde op den tijd, waarvan men spreekt, dan staat het in den *onvolmaakt verleden'* tijd.

B. v.: Toen ik *las*, *luisterde* Frits. Toen hij *zong*, *lachte* Ida.

13. Maar wanneer ik zeg: *De boom heeft gebloeid*; staat het gezegde dan ook in den *verleden'* tijd? Zonder twijfel; want het bloeijen was reeds voorbij, op den

tijd, waarin ik dat tot u zeide. Doch heb ik daarbij nu ook van een' anderen tijd of van eene andere werking gesproken, ten tijde van welke het bloeijen nog voortduurde of reeds voorbij was? Neen; ik heb niets meer uitgedrukt, dan dat de boom, toen ik sprak, gebloeid had. Nu, wanneer een gezegde of werkwoord eene werking uitdrukt, die geheel geëindigd is, op den tijd, waarin men spreekt, zonder opzigt op een' anderen tijd of eene andere werking, dan staat het werkwoord in den *volmaakt verleden' tijd*.

B. v.: *Gij hebt geschreven. De bode is vertrokken.*

14. Als ik nog eenmaal van den boom spreek, en zeg: *De boom had gebloeid, toen het ~~op~~weér hem vanéén spleet*, dan is de werking niet alleen voorbij, op dezen tijd, waarin ik spreek, maar ook op den tijd der *spijting*, of den tijd, waarvan ik spreek. Dien tijd van het gezegde noemt men den *meer dan volmaakt verleden' tijd*. In welken tijd staan nu de gezegden der volgende voorstellen:

De zon schijnt. Vader schreef een' brief, toen de kinderen uit de school kwamen. Nu heeft hij zijn' brief reeds geschreven. Vader had den brief reeds geschreven, toen het zoo bevig regende. De dief is weggehoopen.

15. Indien ik zeg: *Wij zullen leeren*, dan moet het leeuur of de leertijd nog komen, op den tijd, waarin ik spreek. De werking (het leeren) is dus nog *toekomend*, niet *verleden* of *tegenwoordig*. Nu, wanneer een gezegde of werkwoord eenvoudig aanduidt, dat eene werking toekomend is, op den tijd, waarin men spreekt, dan staat dat gezegde of werkwoord in den *eersten toekomenden tijd*.

Maar als ik zeg: *Wanneer wij geleerd zullen hebben, zullen wij terstond eten*, dan moet de leertijd, op den tijd, waarin ik dit spreek, ook nog wel komen, doch niet meer om den etenstijd, of den tijd waarvan ik spreek.

Wanneer nu een gezegde eene werking uitdrukt, die *toekomend* is, op den tijd, waarin men spreekt, maar

verleden zijn zal, op den tijd, waarvan men spreekt, dan staat het in den *tweeden toekomenden tijd*.

B. v. : *Als ik gewandeld zal hebben, zal ik mijne les leeren.*

.. In welken tijd staan de gezegden of werkwoorden der volgende voorstellen :

De kinderen *zullen schrijven*. De maan *komt op*. Toen Kain zijn' broeder *had gedood*, *sprak* de Heer tot hem : » *Waar is Abel uw broeder?* » Kain *antwoordde* : » *Ik weet het niet, ben ik mijns broeders hoeder?* » Toen *zeide* de Heer : » *wat hebt gij gedaan?* Eene stem des bloeds van » *uw broeder roept* tot mij van de aarde. Als gij dezen » *aardbodem bouwen zult*, hij *zal* u zijne kracht niet meer » *geven*; gij *zult zwerven* en *dolen* op de aarde." — De kinderen *zullen* de spreuk *geleerd hebben*, als de school *zal uitgaan*.

16. Een gezegde of werkwoord kan dus in 6 tijden geplaatst worden. Die tijden zijn :

1. de tegenwoordige tijd : *ik leer* ;
2. de onvolmaakt verledene tijd : *ik leerde* ;
3. de volmaakt verledene tijd : *ik heb geleerd* ;
4. de meer dan volmaakt verledene tijd : *ik had geleerd* ;
5. de eerste toekomende tijd : *ik zal leeren* ;
6. de tweede toekomende tijd : *ik zal geleerd hebben*.

Verander nu op dezelfde wijze de volgende werkwoorden :

arbeiden, tellen, rusten, beminnen, leven, straffen, hoesten, draven, zingen, lezen.

17. Maak over die werkwoorden nu eens voorstellen, waarvan de onderwerpen zelfst. naamwoorden moeten zijn, en de gezegden in de 6 tijden voorkomen.

B. v. : 1. Tegenw. tijd : *De man werkt.*

2. Onvolm. verl. tijd : *De man werkte.*

3. Volm. verl. tijd : *De man heeft gewerkt.*

4. Meer dan volm. verl. tijd : *De man had gewerkt.*

5. Eerste toekomende tijd : *De man zal werken.*

6. Tweede toek. tijd : *De man zal gewerkt hebben.*

Punten. * Aanwijzing der tijden door verbuiging en door hulpwoorden.

§ 12.

De wijzen van het gezegde. De vervoeging.

1. Op hoe velerlei wijs kan men iets van eene zaak zeggen? Lees eens verder.

Oom *reist* naar Leiden. Neef *is* naar Utrecht *gereisd*. Vader *zal* naar Hamburg *reizen*. Wij *lezen*. Hij *heeft geschreven*. *Brandt* het vuur?

Gij ziet, men kan *regtstreeks* iets van het onderwerp zeggen of vragen, en te gelijk beweren, dat de werking van 't onderwerp wezentlijk *gebeurt*, *gebeurd is* of nog *gebeuren zal*. Deze wijs van spreken noemt men de *aantoonende wijs*. In de aantoonende wijs staan derhalve de werkwoorden: *reist*, *is gereisd*, *zal reizen*, enz.

3. Als ik zeg: *Zwijg, kind!* dan gebied ik het onderwerp of den aangesproken' persoon iets; zeg ik: *Lieg niet, kind!* dan verbied ik hem iets; zeg ik: *Leen mij uwe pen, Jakob!* dan verzoek ik hem iets; zeg ik: *Eet smakelijk*, dan wensch ik hem iets; zeg ik: *Vlied de ondeugd; mijd allen boozen schijn, mijn kind!* dan raad ik hem iets, en als ik zeg: *Geef (Gij) ons heden ons dagelijksch brood*, dan bid ik Hem om iets. Deze wijs van spreken noemt men de *gebiedende wijs*. De werkwoorden: *zwijg*, *lieg*, enz. staan hier dus in de *gebiedende wijs*.

2. Hoe wordt in de volgende voorstellen van het onderwerp gesproken?

Ik vrees, dat mijn **VRIEND** *sterve*. (Hij is niet gestorven.)
Ik twijfel, of **HIJ** *kome*. (Hij is niet gekomen.) O, dat de **ZON** toch *schene!* (Zij schijnt niet.) Indien **HIJ** *vlijtig ware*, zoude **HIJ** iets *leeren*. Pas op, dat u **NIEMAND** *verleide*.

Als men *twijfelend*, *wenschend*, *voorwaardelijk*, niet beslissend maar *onzeker* iets van 't onderwerp zegt, dan staan de werkwoorden of gezegden in de *aanvoegende wijs*, b. v.: *sterve*, *kome*.

4. Als ik zeg: *wandelen is gezond; reizen en trekken is Pieters leven; lang geleefd te hebben is niet altijd veel geleefd te hebben; vlijtig te zullen leeren is nog niet vlijtig geleerd te hebben*: komen de

werkwoorden dan ook als gezegden voor, zóó als in de 3 andere wijzen van spreken? Neen; ook komen geene onderwerpen, en daarom ook geene persoonlijke voor-naamwoorden bij die werkwoorden. De handeling van het werkwoord wordt hier dus in een' zeer algemeenen zin, alleen met aanwijzing der 3 hoofdtijden, voorgesteld. Deze wijs van uitdrukken noemt men de *onbepaalde wijs*. In de onbepaalde wijs staan alzoo de werkwoorden: *wandelen, reizen, trekken, enz.*

5. Schrijf op, in welken tijd en in welke wijs de werkwoorden der volgende voorstellen voorkomen:

Waaht gij? Doe regt en zie naar niemand om. Een goede boom brengt goede vruchten voort. Zult gij uwen ouders steeds gehoorzamen? Hebt gij altijd vlijtig uwe lessen geleerd? Houdt gij God ook steeds voor oogen? Laat af van 't kwade. Doe het goede. Zoek het regt. Help den verdrukte. Jezus te beminnen is beter dan alles te weten. Het is zaliger te geven, dan te ontvangen. Voortreffelijk gesproken te hebben is goed, voortreffelijk gehandeld te hebben is beter. Ik beloof u, veel in den bijbel te zullen lezen. Och, dat hij naar zijne ouders hoorde! Uwe ouders wenschen, hopen, verlangen en eischen, dat gij vlijtig leeret. Beloof mij, hieraan te zullen gehoorzamen. Ik raad u, dat gij gehoorzamet!

- B. v.: *waakt* = werkwoord in de aantoonende wijs, tegenwoordigen tijd, 2en persoon.

6. Maak eenige voorstellen, waarin een werkwoord voorkomt a) in de *aantoonende*, b) in de *aanvoegende*, c) in de *gebiedende* en d) in de *onbepaalde* wijs.

Punten. * De onbep. wijs, als *onderwerp*. Weil., N. S., dl. 2, § 140. Bijzonderh. der geb. wijs. W., dl. 1, § 294-296.

7. Het geregeld opnoemen van al de *verbuigingen* of *veranderingen*, welke een werkwoord, naar vereisch van de tijden, wijzen en personen, ondergaat, noemt men *nervnegen*.

Vervoeving der hulpwerkwoorden *hebben, zijn en worden.*

A A N T O O N E N D E W I J S .

Tegenwoordige tijd.

Enkelvoudig.

*Ik heb,
Gij hebt,
Hij heeft.*

*Ik ben,
Gij zijt,
Hij is.*

*Ik word,
Gij wordt,
Hij wordt.*

Meervoudig.

*Wij hebben,
Gij hebt,
Zij hebben.*

*Wij zijn,
Gij zijt,
Zij zijn.*

*Wij worden,
Gij wordt,
Zij worden.*

Onvolmaakt verledene tijd.

*Ik had,
Gij hadt,
Hij had.*

*Ik was,
Gij waart,
Hij was.*

*Ik werd,
Gij werdt,
Hij werd.*

*Wij hadden,
Gij hadt,
Zij hadden.*

*Wij waren,
Gij waart,
Zij waren.*

*Wij werden,
Gij werdt,
Zij werden.*

Volmaakt verledene tijd.

*Ik heb gehad,
Gij hebt gehad,
Hij heeft gehad.*

*Ik ben geweest,
Gij zijt geweest,
Hij is geweest.*

*Ik ben geworden,
Gij zijt geworden,
Hij is geworden.*

*Wij hebben gehad,
Gij hebt gehad,
Zij hebben gehad.*

*Wij zijn geweest,
Gij zijt geweest,
Zij zijn geweest.*

*Wij zijn geworden,
Gij zijt geworden,
Zij zijn geworden.*

Meer dan volmaakt verledene tijd.

*Ik had gehad,
Gij hadt gehad,
Hij had gehad.*

*Ik was geweest,
Gij waart geweest,
Hij was geweest.*

*Ik was geworden,
Gij waart geworden,
Hij was geworden.*

*Wij hadden gehad,
Gij hadt gehad,
Zij hadden gehad.*

*Wij waren geweest,
Gij waart geweest,
Zij waren geweest.*

*Wij waren geworden,
Gij waart geworden,
Zij waren geworden.*

Eerste toekomstige tijd.

*Ik zal hebben,
Gij zult hebben,
Hij zal hebben.*

*Ik zal zijn,
Gij zult zijn,
Hij zal zijn.*

*Ik zal worden,
Gij zult worden,
Hij zal worden.*

*Wij zullen hebben,
Gij zult hebben,
Zij zullen hebben.*

*Wij zullen zijn,
Gij zult zijn,
Zij zullen zijn.*

*Wij zullen worden,
Gij zult worden,
Zij zullen worden.*

Tweede toekomstige tijd.

<i>Ik</i> zal gehad	} hebben.	<i>Ik</i> zal geweest	} zijn.	<i>Ik</i> zal geworden	} zijn.
<i>Gij</i> zult gehad		<i>Gij</i> zult geweest		<i>Gij</i> zult geworden	
<i>Hij</i> zal gehad		<i>Hij</i> zal geweest		<i>Hij</i> zal geworden	
<i>Wij</i> zullen gehad		<i>Wij</i> zullen geweest		<i>Wij</i> zullen geworden	
<i>Gij</i> zult gehad		<i>Gij</i> zult geweest		<i>Gij</i> zult geworden	
<i>Zij</i> zullen gehad		<i>Zij</i> zullen geweest		<i>Zij</i> zullen geworden	

A A N V O E G E N D E W I J S.

Tegenwoordige tijd.

E n k e l v o u d i g.

<i>Dat ik</i> hebbe,	<i>Dat ik</i> zij,	<i>Dat ik</i> worde,
— <i>gij</i> hebbet,	— <i>gij</i> zijt,	— <i>gij</i> wordet,
— <i>hij</i> hebbe.	— <i>hij</i> zij.	— <i>hij</i> worde.

M e e r v o u d i g.

<i>Dat wij</i> hebben,	<i>Dat wij</i> zijn,	<i>Dat wij</i> worden,
— <i>gij</i> hebbet,	— <i>gij</i> zijt,	— <i>gij</i> wordet,
— <i>zij</i> hebben.	— <i>zij</i> zijn.	— <i>zij</i> worden.

Onvolmaakt verledene tijd.

<i>Dat ik</i> hadde,	<i>Dat ik</i> ware,	<i>Dat ik</i> wierde,
— <i>gij</i> haddet,	— <i>gij</i> waret,	— <i>gij</i> wierdet,
— <i>hij</i> hadde.	— <i>hij</i> ware.	— <i>hij</i> wierde.
<i>Dat wij</i> hadden,	<i>Dat wij</i> waren,	<i>Dat wij</i> wierden,
— <i>gij</i> haddet,	— <i>gij</i> waret,	— <i>gij</i> wierdet,
— <i>zij</i> hadden.	— <i>zij</i> waren.	— <i>zij</i> wierden.

Volmaakt verledene tijd.

<i>Dat ik</i> gehad hebbe,	<i>Dat ik</i> geweest zij,	<i>Dat ik</i> geworden' zij,
— <i>gij</i> gehad hebbet,	— <i>gij</i> geweest zijt,	— <i>gij</i> geworden zijt,
— <i>hij</i> gehad hebbe.	— <i>hij</i> geweest zij.	— <i>hij</i> geworden zij.
<i>Dat wij</i> gehad hebben,	<i>Dat wij</i> geweest zijn,	<i>Dat wij</i> geworden zijn,
— <i>gij</i> gehad hebbet,	— <i>gij</i> geweest zijt,	— <i>gij</i> geworden zijt,
— <i>zij</i> gehad hebben.	— <i>zij</i> geweest zijn.	— <i>zij</i> geworden zijn.

M e e r d a n v o l m a a k t v e r l e d e n e t i j d.

<i>Dat ik</i> gehad hadde,	<i>Dat ik</i> geweest ware,	<i>Dat ik</i> geworden ware,
— <i>gij</i> gehad haddet,	— <i>gij</i> geweest waret,	— <i>gij</i> geworden waret,
— <i>hij</i> gehad hadde.	— <i>hij</i> geweest ware.	— <i>hij</i> geworden ware.
<i>Dat wij</i> gehad hadden,	<i>Dat wij</i> geweest waren,	<i>Dat wij</i> geworden waren,
— <i>gij</i> gehad haddet,	— <i>gij</i> geweest waret,	— <i>gij</i> geworden waret,
— <i>zij</i> gehad hadden,	— <i>zij</i> geweest waren.	— <i>zij</i> geworden waren.

Eerste toekomstige tijd.

Dat ik zoude hebben, Dat ik zoude zijn, Dat ik zoude worden,
 — *gij zoudet hebben, — gij zoudet zijn, — gij zoudet worden,*
 — *hij zoude hebben. — hij zoude zijn. — hij zoude worden.*

Dat wij zouden hebben, Dat wij zouden zijn, Dat wij zouden worden,
 — *gij zoudet hebben, — gij zoudet zijn, — gij zoudet worden,*
 — *zij zouden hebben. — zij zouden zijn. — zij zouden worden.*

Tweede toekomstige tijd.

<i>Dat ik zoude gehad</i>	} hebben.	<i>Dat ik zoude</i>	} geweest zijn.	<i>Dat ik zoude</i>	} geworden zijn.
— <i>gij zoudet gehad</i>		— <i>gij zoudet</i>		— <i>gij zoudet</i>	
— <i>hij zoude gehad</i>		— <i>hij zoude</i>		— <i>hij zoude</i>	
<i>Dat wij zouden gehad</i>	}	<i>Dat wij zouden</i>	}	<i>Dat wij zouden</i>	}
— <i>gij zoudet gehad</i>		— <i>gij zoudet</i>		— <i>gij zoudet</i>	
— <i>zij zouden gehad</i>		— <i>zij zouden</i>		— <i>zij zouden</i>	

GEBIEDENDE WIJS.

Enkelvoudig.

Heb. Wees. Word.

Meervoudig.

Hebt. Zijt, of weest. Wordt.

ONBEPAALENDE WIJS.

Tegenw. tijd: hebben, zijn, worden.
Verled. tijd: gehad hebben, geweest zijn, geworden zijn.
Toekom. tijd: te zullen hebben, te zullen zijn, te zullen worden.

DEELWOORDEN.

Tegenw. tijd: hebbende, zijnde, wordende.
Verled. tijd: gehad hebbende, geweest zijnde, geworden zijnde.
Toek. tijd: zullende hebben, zullende zijn, zullende worden.

Schrijf deze vervoegingen eens op, en leer ze dan van buiten.

8. Vervoeging van de werkwoorden *rekenen* en *lezen*.

AANTOËNENDE WIJS.

AANVOEGENDE WIJS.

Tegenwoordige tijd.

<i>Ik reken,</i>	<i>lees;</i>	<i>Dat ik reken e,</i>	<i>leze;</i>
<i>Gij reket,</i>	<i>leest;</i>	<i>Dat gij reken et,</i>	<i>lezet;</i>
<i>Hij reket,</i>	<i>leest;</i>	<i>Dat hij reken e,</i>	<i>leze;</i>
<i>Wij rekenen,</i>	<i>lezen;</i>	<i>Dat wij rekenen,</i>	<i>lezen;</i>
<i>Gij reket,</i>	<i>leest;</i>	<i>Dat gij reken et,</i>	<i>lezet;</i>
<i>Zij rekenen,</i>	<i>lezen.</i>	<i>Dat zij rekenen,</i>	<i>lezen.</i>

Onvolmaakt verledene tijd.

Ik rekende,	las;	Dat ik rekende,	laze;
Gij rekendet,	laast;	Dat gij rekendet,	lazet;
Hij rekende,	las;	Dat hij rekende,	laze;
Wij rekenden,	lazen;	Dat wij rekenden,	lazen;
Gij rekendet,	laast;	Dat gij rekendet,	lazet;
Zij rekenden,	lazen.	Dat zij rekenden,	lazen.

Volmaakt verledene tijd.

Ik heb ge-rekend,	ge-lezen;	Dat ik hebbe ge-rekend,	ge-lezen;
Gij hebt ge-rekend,	ge-lezen;	Dat gij hebt ge-rekend,	ge-lezen;
Hij heeft ge-rekend,	ge-lezen;	Dat hij hebbe ge-rekend,	ge-lezen;
Wij hebben ge-rekend,	ge-lezen;	Dat wij hebben ge-rekend,	ge-lezen;
Gij hebt ge-rekend,	ge-lezen;	Dat gij hebt ge-rekend,	ge-lezen;
Zij hebben ge-rekend,	ge-lezen.	Dat zij hebben ge-rekend,	ge-lezen.

Meer dan volmaakt verledene tijd.

Ik had ge-rekend,	ge-lezen;	Dat ik hadde ge-rekend,	ge-lezen;
Gij hadt ge-rekend,	ge-lezen;	Dat gij haddet ge-rekend,	ge-lezen;
Hij had ge-rekend,	ge-lezen;	Dat hij hadde ge-rekend,	ge-lezen.
Wij hadden ge-rekend,	ge-lezen;	Dat wij hadden ge-rekend,	ge-lezen;
Gij hadt ge-rekend,	ge-lezen;	Dat gij haddet ge-rekend,	ge-lezen;
Zij hadden ge-rekend,	ge-lezen.	Dat zij hadden ge-rekend,	ge-lezen.

Eerste Toekomende Tijd.

Ik zal rekenen,	lezen;	Dat ik zoude rekenen,	lezen;
Gij zult rekenen,	lezen;	Dat gij zoudet rekenen,	lezen;
Hij zal rekenen,	lezen;	Dat hij zoude rekenen,	lezen;
Wij zullen rekenen,	lezen;	Dat wij zouden rekenen,	lezen;
Gij zult rekenen,	lezen;	Dat gij zoudet rekenen,	lezen;
Zij zullen rekenen,	lezen.	Dat zij zouden rekenen,	lezen.

Tweede Toekomende Tijd.

Ik zal gerekend, gelezen	} hebben :	Dat ik zoude gerekend, gelezen	} hebben.
Gij zult gerekend, gelezen		Dat gij zoudet gerekend, gelezen	
Hij zal gerekend, gelezen		Dat hij zoude gerekend, gelezen	
Wij zullen gerekend, gelezen		Dat wij zouden gerekend, gelezen	
Gij zult gerekend, gelezen		Dat gij zoudet gerekend, gelezen	
Zij zullen gerekend, gelezen		Dat zij zouden gerekend, gelezen	

Gebiedende Wjs.

Enkelvoudig.
Reken, lees.

Meervoudig.
Rekent, leest.

• *O n b e p a a l d e W i j s .*

Tegenwoordige tijd : rekenen , lezen.

Verledene tijd : gerekend hebben , gelezen hebben.

Toekomende tijd : te zullen rekenen , te zullen lezen.

D e e l w o o r d e n .

Tegenwoordige tijd : rekenende , lezende.

Verledene tijd : gerekend hebbende , gelezen hebbende.

Toekomende tijd : zullende rekenen , zullende lezen.

Vervoeg op deze wijs de werkwoorden *arbeiden , hopen , werken , rusten , beminnen , straffen , spreken , schrijven , binden , raden , gaan , zien .*

Punten. * De gelijkvl. werkw., die in *den* of *ten* eindigen , schrijft men in den onvolm. verl. tijd met twee *dd* of met twee *tt*. In den volm. verl. tijd heeft men de werkwoorden *rekenen* en *lezen* veranderd in *gerekend* en *gelezen*. Zij beginnen beide met *ge*, en het eerste eindigt met eene *d*, doch *gelezen* met *en*. Had men het werkwoord *straffen* vervoegd, dan zou dit in den volm. verl. tijd veranderd zijn in *gestraft*, (b. v. : *ik heb gestraft*) en dus ook wel met *ge* begonnen, maar met eene *t* geëindigd zijn. Men vindt er altijd een hulpwoord bij, zoo als *heb*, *had*, *zal*, enz. Die woorden worden dikwijls als bijvoegelijke naamwoorden gebruikt; b. v. : een *gestraft* kind; het *gelezen* boek. Er worden van werkwoorden ook zulke, tot bijvoegelijke naamwoorden bruikbare, woorden gemaakt, die niet met *ge* beginnen, en die met *de*, in plaats van *d*, *t* of *en*, eindigen; als : *werkende*, *rekenende*, *lezende*, *straffende*; b. v. : de *straffende* hand, het *lezende* publiek, enz. Deze woorden noemt men *deelwoorden*. Waarom? Die met *ge* voorop, noemt men *lijdende*, die met *de* er achter, *bedrijvende deelwoorden*. De deelwoorden, welke men van werkwoorden maakt, die met *ver*, *ont*, *be*, *her*, enz. beginnen, nemen *ge* niet voor zich. Nimmer zal men zeggen: *de gebedroefde vrouw*. Waarom niet? De lijdende deelwoorden eindigen met eene *d*, als de werkwoorden, waarvan men ze maakt, in den onvolm. verl. tijd op *de* uitgaan. Men zegt in den onvolm. verl. tijd : *ik telde*, *ik verwe*, *hoorde*, *leefde*, *beminde*, enz., en niet : *ik teke*, *ik verwte*. Daarom schrijft men : *ik heb geteld*, *geward*, *gehoord*, *geleefd*, *bemind*, enz. Maar men schrijft

achter die deelwoorden eene *t*, als de werkwoorden, waarvan men ze maakt, in den onvolm. verl. tijd *te* aannemen. *Ik heb gestraft, gehoopt, gestopt, gewerkt*, schrijft men dus met eene *t*. Want in den onvolm. verl. tijd zegt men: *ik strafte, hoopte, stopte, werkte*, en niet: *ik strafde, ik hoopde*, enz. — In den teg. tijd zegt men: *ik lees*, zonder *t*, doch *gij leest* en *hij leest* met *t*. Dus schrijft men ook: *ik antwoord, ik arbeid*, enz. zonder *t*, doch *gij antwoordt, hij antwoordt*, enz. met *t*. In den onvolm. verl. tijd schrijft men: *ik las* en *hij las*, beide zonder *t*, doch *gij laast* met *t*; evenzoo ook: *ik antwoordde, hij antwoordde* zonder *t*, doch *gij antwoorddet*, met eene *t*. Insgelijks *ik had* en *hij had*, zonder *t*, maar *gij hadt* met eene *t*. Maar waarom schrijft men *ik rust*, met *t*? En waarom *gij* en *hij bindt*, en niet *bint*, zonder *d*?

De vorming der tijden, Weil., N. S., dl. 1. § 301, 303, 305–308. Verwisseling der tijden, ald., dl. 2, § 132 en 133. Schrijf Luk. 10: 30–37 in den tegenw. tijd op. Het gebruik der personen bij een werkw., W., dl. 2, § 130.

9. *Vul het volgende met hebben aan*: Ik — gerekend. Gij — geschreven. Hij — gelezen. Wij — gezongen. Zij — geteekend. Heden — ik gewandeld, en *gij* — gereden. Hij — een'oojevaar gezien. Karel — Amsterdam bezocht. Gij — het gezegd. Ik — het niet gezegd. Kaïn — Abel gedood. B. v.: *Ik heb gerekend*.

10. *Vul het volgende met zijn aan*: Het zieke kind — hersteld. Ik — gezond. Gij — verheugd. Hij — niet verheugd. De zieke — overleden. Ik — vroeg ontwaakt. Jan — naar Rotterdam gereisd. De schipper A. — te Harlingen binnengekomen. Ik — naar de stad gegaan. Het schip — op strand geraakt. Wij — opgeruimd.

11. *Verbeter deze volzinnen*. Ik lees, *gij* schrijft en *hij* teekend gaarne. Uw neef leest weinig. *Gij* spreekt dikwijls voorbarig, en *hij* antwoordt voorbarig. Ik heb dit boek al doorleesd. *Gij* leerd en *hij* wandeldt nu. Wandeld *gij* dagelijks? Antwoordt *gij* in 't Fransch, als men u iets vraagt? Onze meidt bindt het koren in schoven. Ik bint, *gij* bint en *hij* bindt dikwijls eene plandt op. Ik heb gerekent, geteekent, gespeeldt en gewandeldt. Hij heeft gear-

beit, gehoopt, gelesd, gerusdt, en gevischd. Hij bondt het paard gisteren aan dien ring. De doctor bind het paard veelal aan een' boom. Kinderen, eer uwe ouders, gehoorzaam uwen onderwijzers en houd vrede met alle menschep! Kaïn vermoorde Abel. David doode eens een' leeuw en een' beer. Cham versmade zijn' ouden vader. Jakobs zonen haaten Jozef.

12. Maak deze voorstellen volledig met *hebben*: Gij en ik — geteekend. Gij en hij — geschreven. Gij, hij en ik — gezongen. Hij en ik — gewandeld. Uw vader en ik — gereisd. Gij en uw broeder — gerekend. Mijn vader, mijne moeder en ik — u gezien. Hij en ik — gewerkt. Gij zijt het, die mij bedrogen —. Ik ben het niet, die u bedrogen —, maar hij is het, die u bedrogen —. Wij zijn het, die het u gezegd —.

§ 13.

Het koppelwoord. Bevestigende en ontkennende gezegden. Ontleding.

1. Dikwijls wordt het onderwerp met het gezegde verbonden door de woorden *zijn, is, was, ben, zijt, is geweest, was geweest, waren, enz.*
B. v. De hemel *is* blaauw. De Nederlanders *zijn* arbeidzaam. De Ruiters *was* een zeeheld. Ik *ben* jong *geweest*. Die woorden noemt men dan *koppelwoorden*. Zij komen allen van het werkwoord *zijn* af. (Zie p. 11-13.)
Punten.* Is er geen koppelw. in 't voorstel, dan ligt het toch in 't gez. opgesloten: *Het vuur brandt. Het vuur is brandende.* Het koppelw. bestaat dikwijls uit meer dan één woord.
2. Wanneer eene moeder zegt: *Onze Dina is zindelijk*, dan *bevestigt* zij, dat de zindelijkheid aan Dina eigen is. Het woord *zindelijk* is dan een *bevestigend gezegde*. Maar als de vader zegt: *Onze Dina is niet zindelijk*, dan *ontkent* hij, dat Dina zindelijk is. In het voorstel: *Onze Dina is niet zindelijk*, zijn de woorden *niet zindelijk* dus een *ontkennend gezegde*. Er zijn derhalve *bevestigende* en *ontkennende* gezegden.

* Een gez. kan ook voorkomen 1.) als werkelijk: *De hond blaft*, 2.) als mogelijk: *De hond kan blaffen*, *Het kind mag zingen*, 3) als noodzakelijk: *Alle menschen moeten sterven*. *De dorstige wil drinken*.

3. Kunt gij nu de volgende voorstellen wel redekundig ontleden?

B. v.: De Heer — onderwerp, God — onderwerp,
regeert — bevestigend gezegd. is — Koppelwoord,
een geest — bevestigend gez.

a) De aarde
veroudert.	k) Nadenken
is
nuttig.	o) De kinderen
moeten gehoorzamen.
b) Het ligchaam
is
sterfelijk.	l) Zijn
de sterren
hemelligchamen?	p) Gij
zult niet stelen.
c) De geest
is
niet sterfelijk.	j) De Ruiter
was
nederig.	q.) Een luiaard
wil niet werken.
d) De Rijn
is
eene rivier.	k) Eerzuchtig
was
Napoleon.	r) De waarheid
wordt bemind.
e) Paardenhaar
is
veerkrachtig.	l) Saül
was
een oorlogsman.	s) Men
mag niet liegen.
f) De wagen
is
geen vaartuig.	m) De menschen
kunnen denken.	t) De onderwijzer
laat zingen.
g) Volkrijk
is
Holland.	n) De struisvogel
kan niet vliegen.	u) Bonifacius
is vermoord geworden.
		v) Ik
ben gewasschen.
		w) Niemand
mag vloeken.

4. Ontleed nog op dezelfde wijs de volgende volzinnen:

- a) Kunnen zwemmen — de adders? b) Wij — kunnen leeren rekenen. c) De aarde — is geweest — woest. d) Wordt niet geloofd — de leugenaar? e) Het haar — moet gekamd worden. f) Zou zijn — olie — brandbaar? g) Jezus — werd gekruisigd. h) De goddeloozen — zullen gestraft worden. i) Zijt — (..) — volmaakt. j. Weest — (..) — voorzigtig. k) Weest — (..) — niet valsch. l) Wierde wijs — ik! m) Leve — de Koning!

Ann. * Meer voorstellen ter ontleding vindt men in § 14, No. 6, 8, 9, 13.

5. Zet de voorstellen van N° 8 en 9 zoo dikwijls om, als gij kunt.

Punten. * De noodzakelijke leden van het zuiver enkelvoudige voorstel. Verzwijging van 't onderwerp (No. 4, i, j, k). Twee en meer woorden als gezegde (No. 4, a, b). *Zijn* is 't gez., als het met andere werkw. verwisseld kan worden, b. v.: *bestaan, beteekenen, verbeelden*; en het is een deel van 't gez. in: *de bank is van hout* (v. Schreven, le Hoofdst., § 14, 3e dr.). De onbep. wijs is soms het onderwerp (No. 3, h.), somtijds echter een deel van 't gez. (No. 3, m, n, o, q, s, t, w. No. 4, a, b, e). Het gez. ontvangt in 't zuiver enkelv. voorst. gewoonlijk den *klemtoon*, en wordt veelal ontkennend door *niet, geen, nooit, nimmer, niemand, noch*, enz.

Regte woordschikking: 1. Onderw. 2. Koppelw. 3. Gezegde.
De Heer — is — groot.

Omgekeerde woordschikking: a) 1. Gez. 2. Kopp. 3. Onderw.
Groot — is — de Heer.

b) (Vragende woordschikking): 1. Kopp. 2. Onderw. 3. Gez.
Is — de Heer — groot?

TWEEDE HOOFDSTUK.

DE ENKELVOUDIGE VOORSTELLEN MET BEPALINGEN, OF DE UITGEBREID ENKELVOUDIGE VOORSTELLEN.

§ 14.

De bepalingen.

1. Kunt gij de volgende voorstellen wel zóó afschrijven, dat die woorden wegvallen, welke geen *onderwerp, koppelwoord* of *gezegde* zijn?

De *waakzame* hond blaft. De rozen ruiken *aangenám*.
Kleine kinderen spelen *dikwijls*. De maan schijnt *des nachts*.
De hoor is een werktuig *des timmermans*. De tempel van *Salomo* was prachtig. David was een *moedig* vorst. De timmerman schaaft *eene plank*. De bakker bakt *brood*.

B. v.: *De hond blaft.*

De woorden in een afzonderlijk enkelvoudig voorstel,

die geen onderwerp, koppelwoord of gezegde zijn, noemt men *bepalingen*. De bepalingen dienen, om ons met het onderwerp of gezegde nader bekend te maken. In het voorstel: *De bakker bakt brood*, is het woord *brood* eene *bepaling* van het gezegde *bakt*. De bepalingen kunnen veelal weggelaten worden. Zij ontvangen doorgaans den meesten nadruk.

Punten. * Wat zijn enkelvoudige voorstellen? zie § 18.

Enkelv. voorstellen zonder bepalingen, die slechts uit een onderw. en gez., of uit een onderw., koppelw. en gez. bestaan, noemt men *zuiver enkelvoudige voorstellen*. (Zie § 13, No. 3 en 4.) Enkelvoudige voorstellen met *bepalingen* bij het onderw. of gez., noemt men *uitgebreid enkelvoudige voorstellen*. (Zie de voorstellen hier boven.)

2. Zet de opgegevene voorstellen van No. 1 zoo dikwijls om, als gij kunt.

3. Kunt gij zo nu ook wel eens redekundig en taalkundig ontleden?

B. v.: De waakzame ... bepaling van 't onderw.
 hond onderwerp,
 blaft bevestigend gezegde.

De bepalend lidwoord.
 waakzame . bijvoegelijk naamwoord.
 hond zelfst. naamw., gem., mannel., enkelv.
 blaft werkw., gelijkvl., aant. wijs, tegenw. tijd, 3e
 persoon, enkelv.

4. Voeg gepaste bepalingen bij de *onderwerpen* der volgende voorstellen:

Bezems vegen schoon *brood* is niet smakelijk *melk* is gezond *kleëren* zijn lastig *spijs* is ongezond *vleesch* is taai *bladeren* vallen af *turf* wil niet branden *weder* is aangenaam. Een *kind* kan niet spreken. Een *appel* is niet gezond. Een *hond* is gevaarlijk *uren* zijn een etmaal *dieren* zijn tam *tijgers* zijn roofdieren.

B. v.: *Nieuwe bezems vegen schoon.*

5. Zet die voorstellen nu zoo menigmaal om, als gij kunt.

B. v.: *Vegen nieuwe bezems schoon? Schoon vegen nieuwe bezems.*

6. Zoek bepalingen bij de *gezegden* der volgende voorstellen:

Brood is een . . . *voedsel*. De hond is een . . . *dier*. Het paradijs was een . . . *lusthof*. Henoch was een . . . *man*. Salomo was een . . . *koning*. Jozef was een . . . *jongeling*. De kolibri is een . . . *vogel*. Goud is een . . . *metaal*. De bijbel is een . . . *boek*. De wereld is . . . *groot*. De hemel is . . . *hoog*. God is . . . *goed*. De meid *schrobt*. . . De molenaar *maalt*. . . Het paard *trekt*. . . De tuinman *snoeit*. . . De boomen *wassen*. . . De steen *zinkt*. . . De vogel *vliegt*. . . De schippers *varen*. . . De herfst *begint*. . . De kinderen *leeren*. . . Het meisje *spreekt*. . . De moeder *weent*. . .

B. v. *De hond is een getrouw dier.*

7. *Voorbeelden*. De paarden zijn gestorven. De *schoone* paarden zijn gestorven. De *drie schoone* paarden zijn gestorven. *Onze drie schoone* paarden zijn gestorven. Deze *onze drie schoone* paarden zijn gestorven. *Alle deze onze drie schoone* paarden zijn gestorven.

Het onderwerp wordt dikwijls door meer dan ééne bepaling nader omschreven. Van twee of meer zulke bijeengevoegde bepalingen dient veeltijds de eene tot nadere bepaling van de andere. Hoe naauwkeuriger men wil spreken, des te meer bepalingen moet men gebruiken.

* Orde in het plaatsen der bepalingen. (W., N. S., 2e dl. § 219.) Wie kan nu op dezelfde wijs als boven het voorstel: *De vrienden zijn aangekomen*, uitbreiden?

8. De bepalingen kunnen zoo wel achter als vóór het onderwerp staan:

B. v.: Het vleesch *van onzen vetten os uit Vriesland* is smakelijk. Voeg nu eens twee of meer bepalingen vóór of achter de onderwerpen van de volgende voorstellen:

Het *schip* is gestrand. De *koeijen* zijn verkocht. De *jongens* hoepelen. De *meisjes* bikkelen. Een *tuin* is aangenaam. Het *kalf* is verdronken. De *knecht* is eerlijk. De *meid* is zindelijk. De *hond* is dol. *Moeder* is ziek. De *molen* is afgebrand. Daar broeit een *onweër*.

B. v. *Het groote schip van dien heer is gestrand.*

9. Plaats ook eens 2 of meer bepalingen bij de onderwerpen der volgende voorstellen :

De *appelboom* bloeit. De *dochter* wandelt. De *brug* wordt hersteld. De *toren* wordt verhoogd. De *herberg* is ge-
verwd. De *school* is verbeterd. De *kastanjeboom* is vanéén
gespleten. De *schipper* is binnengekomen. De *zoon* is
vertrokken. De *oom* is overleden. De *gracht* is verbreed.
De *tuin* is veranderd. De *schuit* komt aan.

- B. v. : *Onze hoogstammige appelboom met zijne fraaije kroon*
bloeit. Of: De *gladde, ongeënte appelboom van onzen*
melkboer bloeit.

10. Als ik zeg: *het paard loopt daar in de weide*, dan
is het woord *loopt* het gezegde, *daar* is eene bepaling
van plaats, en *in de weide* is ook zulk eene plaatsbe-
paling. Gij ziet, bij de *gezegden* kunnen dus zoo wel
twee of meer bepalingen gevoegd worden, als bij de
onderwerpen. Welke bepalingen komen er nu bij de
gezegden van de volgende voorstellen ?

Heden om twaalf uren woedde een storm. De kievitten
trekken *tegen den herfst naar eene warmere lucht-*
streek. De onderwijzer bidt *eerbiedig bij het be-*
gin der school. Een lief meisje heeft, *voor veertien*
dagen, op den straatweg naar de stad, een arm kind, uit
medelijden, zeer menschlievend behandeld.

Gij weet, men kan de *plaats*, den *tijd*, de *wijze* en
den *grond* van een gezegde of van eene werking be-
palen. Maar merkt gij ook wel, dat de bepalingen
der gezegden van *gelijke* of van *ongelijke* soort zijn?
Twee of meer bepalingen van *plaats*, of van *tijd*, of
van *wijze*, of van *grond* zijn gelijksoortig. Maar bepa-
lingen van *plaats* en *tijd*, van *tijd* en *wijze*, van *plaats*
en *wijze*, van *tijd* en *grond* zijn van ongelijke soort.

11. Zet de voorbeelden van no. 10 zoo dikwijls om, als
gij kunt.

- B. v. : *Loopt het paard daár in de weide? Daár, in de weide,*
loopt het paard? Het paard, daar in de weide, loopt, enz.

12. Ontleed ze nu ook eens redkundig en taalkundig.

13. Voeg twee of meer *ongelijksoortige* bepalingen bij de *gezegden* der volgende voorstellen :

De appels vallen. Die jongen *loopt*. Die koopman *verkoopt*.
Buurman *verhuist*. De meid *zit*. De nachtegaal *zingt*. Het
vuur *brandt*. De vogels *vliegen*. De kinderen *zingen*. De
spiegel *hangt*. De vader *werkt*. God *regeert*. De boer
rijdt. De schippers *zeilen*. De bode *vertrekt*. De leerling
leest. De handwerksman *reist*. Het kind *bidt*. De appels
groeijen. De man *spreekt*. De ooijevaars *vertrekken*. Het
water *s'troomt*. De landlieden *arbeiden*. De wolken *drijven*.
Het ijs *smelt*. Het koren *wast*. De landman *zaait*.

B. v. : *De appels vallen dikwijls niet ver van den stam.*

14. Maak 10 voorstellen, waarin twee of meer *gelijksoor-*
tige bepalingen van het gezegde voorkomen. Neem tot
onderwerpen : *boek, bord, pen, schrift, kinderen, schip,*
eend, school, menschen, Jezus.

B.v. : *Jezus werd op een' heuvel buiten Jeruzalem, tus-*
schen twee boosdoeners, aan het kruis gedood.

Punten. * Er komen in 't geheel slechts 4 leden in een voorstel :

1. onderwerp, 2. gezegde, 3. koppelwoord, 4. bepaling.

Als het onderwerp een zelfst. naamw. is, kan het nader
bepaald worden door bijv. naamw., zelfst. naamw., telw.,
voornaamw. enz. Van de werkingen bepaalt men dik-
wijls : 1. *de plaats waar?* of *van waar?* of *waarheen?*
2. het *tijdpunt wanneer?* of den *tijdduur hoelang?*
3. de *wijze hoe?* of het *werktuig, waarmede* en 4.
den *grond* (oorzaak, beweeggrond, kengrund, oog-
merk, middel, stof). Opgaven over deze punten.
Brugsma, N.T., p. 24—30.

§ 15.

Met voorwerp en het doel der werking.

1. Schrijf 12 voorstellen, in welke het gezegde eene
werking aanduidt. B. v. : *De heer rijdt.*

2. *Voorbeelden.*

Antwoorden.

De boerin maakt	wat?	—	eene kaas.
De smid beslaat	wat?	—	het paard.
De timmerman bouwt	wat?	—	een huis.
De leerlingen gebruiken	wat?	—	boeken.
De hond bijt	wat wezen?	—	eenen jongen.

De werking van 't onderwerp kan men zich dikwijls niet voorstellen, zonder te denken aan een *ander* ding, waarop die werking overgaat. Zegt gij: *De moeder waakt*, dan heeft dat een' goeden zin. Maar als gij zegt: *De boerin maakt*, heeft dat dan ook een' goeden zin? Hebt gij dan genoeg gezegd? Wel neen! Gij hebt niet *bepaald*, *wat ding* de boerin maakt. Gij moet ook nog dat ding noemen, hetwelk door 't onderwerp bewerkt wordt. B. v.: *De boerin maakt eene kaas*. De naam van het ding, dat de werking van 't onderwerp ondergaat, noemt men het *voorwerp*. *Kaas* is 't *voorwerp* in het voorstel: *De boerin maakt eene kaas*. Het voorwerp antwoordt op de vraag: *Wat wezen of ding bewerkt het onderwerp?*

3. Beantwoord de volgende vragen in volzinnen en onderstreep de *voorwerpen*:

Wat bakt de bakker? Wat dorscht de boer? Wat maakt de schoenmaker? — de hoedenmaker? — de spiegelmaker? Wat kuint de kuiper? Wat bewerkt de smid? Wat maalt de molenaar? Wat eet het schaap? Wat heeft Noach gebouwd? Wien heeft Kaïn doodgeslagen? Wat heeft Salomo laten bouwen? Wat heeft Piet Hein overwonnen? B. v.: *De bakker bakt brood*.

4. Maak uit de volgende woorden volzinnen, waarin het gezegde door een *voorwerp* wordt bepaald.

Jager, wild, vangen. Hond, vleesch, vreten. Kind, schrift, schrijven. Tuinman, boomen, planten. Visscher, visch, vangen. Spin, net, weven. Zeeman, zee, bevaren. Landman, akker, bebouwen. Kat, muizen, vangen. Hen, eieren, leggen. Wolf, schapen, vervolgen. Vos, hoenderen, verslinden. Meid, kamer, schrobben. Boerin, koe, melken. Zwaluw, nest, bouwen. B. v.: *De jager vangt wild*.

5. Zet nu die voorstellen eens twee malen om.

B. v.: *Vangt de jager wild? Wild vangt de jager*.

6. Als ik zeg: *De timmerman beloont*, dan moet ik ook nog bepalen *wien* hij beloont. Ik moet, bij voorbeeld, zeggen: *De timmerman beloont zijn' knecht*. *Knecht* is dan het *voorwerp* der werking. Maar als ik zeg: *De*

timmerman geeft, dan moet ik nog twee dingen noemen, het *voorwerp*, dat hij geeft, en den *persoon*, aan wien hij iets geeft. B. v.: *De timmerman geeft zijn' knecht een' rijksdaalder*. *Rijksdaalder* is hier dus het *voorwerp*, en *knecht* is het *doel* der werking. Het *doel* der werking antwoordt op de vraag: *aan wien?* of *voor wien?* (Weil., 1e dl., § 159.)

* Wanneer wordt de opgave van het doel der werking vereischt? (W. N. S., 1e dl., § 160).

7. Ontleed nu de volgende voorstellen redekundig:

De timmerman bouwt den geneesheer een huis. De knecht brengt den timmerman eene schaaftank. De smid bezorgt den schoenmaker eene kagchel. De vader koopt den zoon een boek. De onderwijzer schenkt den leerling een potlood. De meid haalt den boer eene hooivork. De apotheker zendt den heer eenen drank.

B. v.: De timmerman — onderwerp,
 bouwt ————— bevestigend gezegde,
 den geneesheer — doel der werking,
 een huis ——— voorwerp der werking.

8. Plaats nu ééne of meer bepalingen bij het *voorwerp* en het *doel* der werking van die voorstellen.

B. v.: *De timmerman bouwt den bekwamen geneesheer een uitmuntend huis*.

Punten * Het *voorwerp* en het *doel* der werking zijn *aanvullende* bepalingen. Waarom? Zij behooren bij een *werkw.* of *bijv. naamw.*, dat als *gez. voorkomt*, en daar, ze altijd *dingen* aanduiden, kunnen ze ook *nader bepaald* worden. Waarbij behoort de bepaling in: *een kunstige uurwerkmaker*; — in: *een zijden kousenwever*? Overtollige bepalingen: *een verdichte leugen*; *een ronde kogel*. De *regte* en *omgekeerde* woordschikking der bepaling.

§ 16.

De soorten van Werkwoorden.

1. Gij kent nu de *voorwerpen*, en weet ook, dat gij bij eenige *werkwoorden* zulk een *voorwerp* *noemen* moet, omdat men vele werkingen zich anders niet voorstellen kan. Zegt gij: *de tuinman snoeit*, dan moet gij,

na het woord *snoeit*, een' boom of iets anders noemen. Nu, zulke werkwoorden, waar men een voorwerp bij noemen moet, worden *bedrijvende* werkwoorden genoemd. Waarom? Zie hier nog 2 voorstellen met *bedrijvende* werkwoorden:

De boer dorscht het koren. De timmerman schaafte eene plank.

Het voorwerp, dat bij zulke bedrijvende werkwoorden genoemd worden moet, kan altijd in een lijdend onderwerp veranderd worden.

B.v.: De boom wordt gesnoeid door den tuinman. Het koren wordt door den boer gedorscht. Eene plank wordt door den timmerman geschaafd.

Men noemt dien vorm van een bedrijvend werkwoord, waarbij het *lijdend* ding als onderwerp voorkomt, den *lijdenden vorm*, en dien vorm, waarbij het *bedrijvend ding* als onderwerp voorgesteld wordt, den *bedrijvenden vorm*.

2. Maak voorstellen over de volgende dingen, en gebruik daarbij *bedrijvende* werkwoorden in den *bedrijvenden vorm* als gezegden:

paard, moeder, tuinman, smid, leerling, vader, bakker, wever, timmerman, zon. B. v.: *Het paard trekt de schuit.*

3. Maak over de volgende dingen voorstellen, en gebruik daarbij *bedrijvende* werkwoorden in den *lijdenden vorm* als gezegden:

linnen, brood, koe, wagen, koren, aardappelen, brief, huis, schoen, vloer, B. v. *Het linnen wordt geweven.*

4. Bij vele bedrijvende werkwoorden is dezelfde persoon somtijds te gelijk onderwerp en voorwerp.

B. v.: Ik (*de sprekende persoon*) dek mij (*den sprekenden persoon*).

Die werkwoorden beteekenen dan eene werking, welke op het werkend onderwerp zelf terug keert.

B. v.: *Gij dekt u. Ik wasch mij. Frans brandt zich. Zij snijden zich. Ik vergis mij. Gij schaamt u.*

Om die reden worden zij dan *wederkeerende* werkwoorden genoemd.

* *Volstrekt* of *altijd* en *betrokkelijk* wederkeerende werkwoorden. Bij ieder wederk. werkw. vindt men een wederk. voornw. Twee soorten van bepalingen bij de wederk. werkw. Weil., 1e dl. § 280.

Verander de bedrijvende werkwoorden der volgende voorstellen in wederkeerende:

Een deugdzaam kind *verblijdt* den vader. Een ondeugend kind *bedroeft* de moeder. De vlijt van dezen leerling *verheugt* den onderwijzer. De handel *heeft* Nederland in vroegeren tijd *verrijkt*. Geregtheid *verhoogt* een volk. Een slecht gedrag *ontteert* iederen mensch. De rust *herstelt* de krachten der menschen. De wijn *verkwikt* menig zieke. Jezus *ontzettede* de schare door zijne leer. Het medelijden eens vriends *vertroost* den ongelukkige. B. v.: *De vader verblijdt zich over een deugdzaam kind.*

5. Wanneer ik zeg: *de roos bloeit; de zon schijnt; het water stroomt;* moet ik er dan ook een voorwerp bij noemen? Moet en kan ik ook zeggen: *de roos bloeit iemand of iets, even als: de man ziet iemand of iets?* Wel neen! Nu, zulke werkwoorden, als *bloeyen, schijnen, enz.*, welke *geen* voorwerp vereischen, maar welker werking op zich zelve gedacht kan worden, noemt men *onzijdige* werkwoorden.

Maak voorstellen over de volgende dingen, en gebruik daarbij *onzijdige* werkwoorden als gezegden:

steen, hout, boom, bloem, maan, visch, vogel, klok, molen, tafel. B. v.: *De steen zinkt.*

6. Men zegt altijd: *het regent, het sneeuwt, het hagelt, het dooit*, maar niet *ik, gij of hij* regent of sneeuwt: dus kan men de persoonlijke voornaamwoorden *ik, gij, enz.* voor de werkwoorden *regenen, sneeuwen, hagelen, smarten, berouwen* niet gebruiken. Daarom noemt men zulke werkwoorden *onpersoonlijke* werkwoorden.

7. Vorm 3 voorstellen over ieder der volgende onpersoonlijke werkwoorden:

waaijen, regenen, sneeuwen, hagelen, vriezen, dooijen, weêrlichten, stormen. B. v.: *Het waait. Het heeft ge-waaid. Het zal waaijen.*

Punten. * Kenmerken der bedr. werkwoorden. Weil, N. S., Ie dl. § 265. Het gebruik der onz. werkw. met *hebben* en *zijn*. Ald., § 270—275. Verandering der onz. werkw. in be-

drijvende, door het voorvoegsel *be*, Ald., § 276. De *onpersoonlijke* zijn eigenlijk *één persoonlijke* werkw. Oorsprong en beteekenis der onpers. werkw. Ald., § 282. Vervoeging van een onz. werkw. met *zijn*, van een bedr. werkw. in den lijdenden vorm, van wederk. en onpers. werkwoorden.

Herhalingsles.

1. Oordeelen. 2. Voorstel. 3. Het onderwerp, gezegde, koppelw. 4. Bev. en ontkennende gezegden. 5. De klemtoon en de woordschikking in het zuiver enkelv. voorstel. 6. Bepalingen. 7. Bepalingen van de plaats, den tijd, de wijze en den grond eener werking. 8. Bepaling van het voorwerp en van het doel der werking, beide aanvullende bepalingen. 9. Woordschikking in het uitgebreid enkelv. voorstel.

§ 17.

De naamvallen. De verbuiging.

1. Ingeval ik zeg: *De zoon rekt*, dan is het zelfstandige naamwoord *zoon* het onderwerp van dat voorstel. Maar ingeval ik zeg: *De lei de s zoon s* of *de s zoon s lei is zacht*, dan is het zelfst. naamwoord *zoons* in eene andere betrekking; dan is het eene *bepaling* van het zelfst. naamwoord *lei*. Ingeval ik zeg: *De vader koopt den zoon eene lei*, dan is het zelfst. naamwoord *zoon* al weder in eene andere betrekking; dan is 't de naam van het *doel* der werking. En ingeval ik zeg: *de vader onderwijst de n zoon*, dan is het zelfst. naamwoord *zoon* de naam van het *voorwerp* der werking. Het zelfstandige naamwoord *zoon* is hier dus in 4 verschillende betrekkingen-gevallen voorgekomen. Om te kunnen zien en weten, in welk betrekkingen-geval de zelfstandige naamwoorden voorkomen, ondergaan zij, met de daarbij behorende woordjes, verbuigingen of veranderingen. Die verbuigingen noemt men *naamvallen*. De zelfstandige naamwoorden met de daarbij behorende woordjes, zijn voor 4 naamvallen vatbaar.
 2. De eerste naamval heeft plaats, wanneer een naamwoord als *onderwerp*, of als *gezegde* voorkomt.
- B. v.: De brave *man* is oud. De *vrouw* wordt geroepen. Het *kind* speelt. De *Dollert* is een *zeeboezem*.

* Uitzondering: *Laat ons gaan.* W., N. S., 2e dl., § 177.

3. De tweede naamval dient voornamelijk tot bepaling van een ander daarbij staand naamwoord.

B. v.: *De eigenaar des huizes is rijk. De bezitter des lands woont aard. Het huis des armen mans is ingestort.*

* Uitzondering. Weil., N. S., 2e dl., § 30.

4. De naamwoorden, die in den derden naamval staan, zijn vereischte bepalingen van het *doel* der werking. Zij duiden dus den persoon aan, tot wiens *nut*, *genoegen*, *voordeel* of *nadeel* eene werking dient.

B. v.: *Moeder brengt den armen man spijs. De onderwijzer belooft den braven leerling een geschenk.*

5. Een naamwoord staat in den vierden naamval, wanneer het als *voorwerp* voorkomt, of wanneer het een *voorzetsel* vóór zich heeft.

B. v.: *De vleeschhouwer slagt eene koe. Moeder beklagt den armen man. Denk aan God.*

Punten. * De 1e nv. drukt den persoon of de zaak onmiddelaar en alleen voor zich zelve uit; de naamwoorden in den 2en, 3en en 4en naamval zijn bepalingen. Een naamwoord, dat een' aangesproken' persoon aanduidt, wordt ook als *onderwerp* beschouwd. Woorden tot beproeving voor den 1sten naamv.: *wie? hij*; voor den 2en nv.: *wiens? van, zijn*; voor den 3en nv.: *aan wien? aan, voor, aan hem*; voor den 4den naamv.: *wien? hem*.

6. In welken naamval staan nu de zelfst. naamwoorden der volgende volzinnen:

De wet des Heeren is volmaakt. Het pad der rechtvaardigen is gelijk een schijnend licht; de weg der goddeloozen is donkerheid. De vader koopt zijnen zoon een nuttig boek.

De zegen des vaders bouwt het huis der kinderen; maar de vloek der moeder breekt het af. De wijsheid is het voor naamste. Een wijs man is sterk. Mijn zoon! bewaar het gebod uws vaders, en verlaat de wet uwer moeder niet.

Vertrouw op den Heere met uw gansche hart. Ken Hem in al uwe wegen, en Hij zal uwe paden recht maken.

7. Het geregeld opnoemen van al de veranderingen in de spelling, die een naamwoord met zijne bepalingenwoorden in het enkel- en meervoud ondergaat, noemt men *verbuigen*.

Verbuiging van de zelfstandige naamwoorden en lidwoorden.

Mannelijk.

Enkelvoud.		Meervoud.	
1. Naamval	Onderw. <i>de man</i> ,	1. Naamval	O. <i>de mannen</i> ,
2. „	Bepal. *) <i>des mans</i> ,	2. „	B. <i>der mannen</i> ,
3. „	Doel. <i>den man</i> ,	3. „	D. <i>den mannen</i> ,
4. „	Voorwerp. <i>den man</i> .	4. „	V. <i>de mannen</i> .

Vrouwelijk.

Enkelvoud.		Meervoud.	
1. Naamval	Onderw. <i>de vrouw</i> ,	1. Naamval	O. <i>de vrouwen</i> ,
2. „	Bepal. * <i>der vrouw</i> ,	2. „	B. <i>der vrouwen</i> ,
3. „	Doel. <i>der vrouw</i> ,	3. „	D. <i>der vrouwen</i> ,
4. „	Voorwerp. <i>de vrouw</i> .	4. „	V. <i>de vrouwen</i> .

Onzijdig.

Enkelvoudig.		Meervoud.	
1. Naamval	Onderw. <i>het kind</i> ,	1. Naamval	O. <i>de kinderen</i> ,
2. „	Bepal. *) <i>des kinds</i> ,	2. „	B. <i>der kinderen</i> ,
3. „	Doel. <i>het kind</i> ,	3. „	D. <i>den kinderen</i> ,
4. „	Voorwerp. <i>het kind</i> .	4. „	V. <i>de kinderen</i> .

Met het niet bepalende lidwoord.

Mannelijk.

Vrouwelijk.

Onzijdig.

1. Naamv. O. <i>een man</i> ,	1. Naamv. O. <i>eene vrouw</i> ,	1. Naamv. O. <i>een kind</i> ,
2. „ B. <i>eens mans</i> ,	2. „ B. <i>eener vrouw</i> ,	2. „ B. <i>eens kinds</i> ,
3. „ D. <i>eenen man</i> ,	3. „ D. <i>eener vrouw</i> ,	3. „ D. <i>een kind</i> ,
4. „ V. <i>eenen man</i> ,	4. „ V. <i>eene vrouw</i> .	4. „ V. <i>een kind</i> .

8. Verbuighiernaar : *vader, moeder, boek, broeder, zuster, huis*.
9. Beantwoord de volgende vragen zoodanig, dat er op elke vraag ten minste 10 naamwoorden als antwoord volgen :

ENKELVOUD. *1e naamval.* Wie of wat is daar? *2de naamv.* Wiens boek is dit? (Het is het boek des mans — der vrouw, enz.)
3de naamv. Wien gaf hij dat? *4de naamv.* Wien of wat haalt hij?

MEERVOUD. *1e naamv.* Wie zijn gekomen? *2de naamv.* Wier goederen zijn dat? (Het zijn de goederen der mannen, enz.)
3de naamv. Wie zendt gij dat? *4de naamv.* Wie prijst hij?

*) Dit beteekent : *bepaling van een naamwoord.*

10. Plaats nu de zelfstandige naamwoorden van § 11, No. 1, 2 en 3, eens in den 1sten naamval van het enkely., en antwoord daarbij op de daar voorkomende vragen.

B. v.: *De diamant is een edelgesteente.*

11. Ook in 't meervoud: *De diamanten zijn edelgesteenten.*

12. Maak volzinnen over de volgende naamwoorden, die gij door den 2^{den} naamval, door tusschenvoeging van *des*, moet verbinden:

boek — leerling, hoed — vader, lei — kind, papier — vriend, rok — man, vriend — oom, dochter — buurman, wagen — voerman, huis — koopman, zoon — schipper, zuster — heer, verstand — mensch, kiel — reiziger, schootsvel — schoenmaker, schrift — leerling, schaaaf — timmerman, kleederen — bedelaar, vlijt — zoon. B. v.: *Het boek des leerlings is nieuw.*

13. Plaats die woorden nu ook eens in 't meervoud, en verbind ze dan door *der* aan elkander.

B. v.: *De boeken der leerlingen worden ingebonden.*

14. Verbind nu telkens het tweede woord der volgende zelfst. naamwoorden door den 3^{den} naamval (*den*) aan het eerste, en maak er tevens volzinnen van:

meester — leerling,	knecht — timmerman,
vader — zoon,	God — mensch,
kind — vader,	vrouw — man,
heer — bedelaar,	jongen — vriend,
moeder — knaap,	schipper — koopman,
meisje — meester,	zuster — broeder.

B. v.: *De meester overhandigt den leerling een boek.*

15. Maak van de volgende zelfstandige naamwoorden voorstellen, waarin één woord in den 4^{den} naamval moet staan. Tuinman — boom; wever — linnen; hond — huis; God — wereld; herder — schapen; paard — wagen; Noach — arke; landman — zaad; vader — brief; meester — leerling.

B. v.: *De tuinman plant eenen boom.*

16. Plaats ook deze woorden in een' volzin in den 4^{den} naamval:

den man, den koopman, den bakker, den boer, den vriend, den vader, den heer, den koning, den neef, den grootvader, den meester, den oom.

17. Verbuiging van een zelfstandig naamwoord met een bijvoegelijk naamwoord en het bepalende lidwoord.

Enkelvoudig.

Mannelijk.

Vrouwelijk.

Onzijdig.

1. O. De <i>goede</i> man,	1. O. De <i>goede</i> vrouw,	1. O. Het <i>goede</i> kind,
2. B. des <i>goeden</i> mans,	2. B. der <i>goede</i> vrouw,	2. B. des <i>goeden</i> kinds,
3. D. den <i>goeden</i> man,	3. D. der <i>goede</i> vrouw,	3. D. het <i>goede</i> kind,
4. V. den <i>goeden</i> man.	4. V. de <i>goede</i> vrouw.	4. V. het <i>goede</i> kind.

Meervoudig.

1. O. De <i>goede</i> mannen,	1. De <i>goede</i> vrouwen,	1. De <i>goede</i> kinderen,
2. B. der <i>goede</i> mannen,	2. der <i>goede</i> vrouwen,	2. der <i>goede</i> kinderen,
3. D. den <i>goeden</i> mannen,	3. der <i>goede</i> vrouwen,	3. den <i>goeden</i> kinderen,
4. V. de <i>goede</i> mannen.	4. de <i>goede</i> vrouwen.	4. de <i>goede</i> kinderen.

Verbuiging met het lidwoord een.

1. O. Een <i>rijke</i> boer,	1. Eene <i>arme</i> meid,	1. Een <i>ziek</i> kind,
2. B. eens <i>rijken</i> boers,	2. eener <i>arme</i> meid,	2. eens <i>zieken</i> kinds,
3. D. eenen <i>rijken</i> boer,	3. eener <i>arme</i> meid,	3. een <i>ziek</i> kind,
4. V. eenen <i>rijken</i> boer.	4. eene <i>arme</i> meid.	4. een <i>ziek</i> kind.

18. Verbuig nu eens: *de groote heer, de kleine jufvrouw, het nieuwe huis*, en maak daarvan ook voorstellen. Doe dit ook eens met het niet bepalende lidwoord *een*.

19. Doe ook eens zoo met: *de handige werkmán, de jonge naaister, het fraaije boek*.

20. Verbuiging der persoonlijke voornaamwoorden.

Enkelvoud.

1ste persoon.		2de pers.		3de persoon.		
<i>Voor alle geslachten.</i>				<i>Mannel.</i>	<i>Vrouwel.</i>	<i>Onz.</i>
1. O. Ik,	1. O. Gij,	1. O. Hij,	1. O. Zij,	1. O. Het,		
2. B. mijns,	2. B. uws,	2. B. zijns,	2. B. harer,	2. B. zijns,		
mijner,	uwer.	zijner.	3. D. haar,	3. D. het,		
3. D. mij,	3. D. u,	3. D. hem,	4. V. haar.	4. V. het.		
4. V. mij.	4. V. u.	4. V. hem.				

Meervoud.

1. O. Wij,	1. O. Gij,	1. O. Zij,	1. O. Zij,	1. O. Zij,
2. B. onzer,	2. B. uwer,	2. B. hunner,	2. B. harer,	2. B. hunner,
3. D. ons,	3. D. u,	3. D. hun,	3. D. haar,	3. D. hun,
4. V. ons.	4. V. u.	4. V. hen.	4. V. haar.	4. V. hen.

21. Verbuiging van het bezittelijke voornaamwoord *mijn*.

Enkelvoud.

Mannel. Vrouwel. Onz.

1. O. Mijn,	1. Mijne,	1. Mijn,
2. B. mijns,	2. mijner,	2. mijns,
3. D. mijnen,	3. mijner,	3. mijn,
4. V. mijnen.	4. mijne.	4. mijn.

Meervoud.

Mannel. Vrouwel. Onz.

1. Mijne,	1. Mijne,	Zoo als in
2. mijner,	2. mijner,	't manne-
3. mijnen,	3. mijner,	lijke.
4. mijne.	4. mijne.	

22. Verbuiging van 't vragende voornaamwoord *wie*.

Enkelvoud.

Mannel. Vrouwel. Onz.

1. O. Wie,	1. Wie,	1. wat,
2. B. wien,	2. wier,	2. wiens,
3. D. wien,	3. wie,	3. wat,
4. V. wien.	4. wie.	4. wa.

Meervoud.

Mannel. Vrouwel. Onz.

1. Wie,	Zoo als in	zonder
2. wier,	't manne-	meer-
3. wie,	lijke.	voud.
4. wie.		

23. Verbuiging van 't vragende voornaamwoord *welke*.

Enkelvoud.

Mannel. Vrouwel. Onz.

1. O. Welke,	1. Welke,	1. welk,
2. B. welks,	2. welker,	2. welks,
3. D. welken,	3. welke,	3. welk,
4. V. welken.	4. welke.	4. welk.

Meervoud.

Mannel. Vrouwel. Onz.

1. Welke,	1. Welke,	zoo als
2. welker,	2. welker,	in 't
3. welken,	3. welke,	manne-
4. welke.	4. welke.	lijke.

24. Verbuiging van 't aanwijzende voornaamwoord *deze*.

Enkelvoud.

Mannel. Vrouwel. Onz.

1. O. Deze,	1. Deze,	1. Dit,
2. B. dezes,	2. dezer,	2. dezes,
3. D. dezen,	3. dezer,	3. dit
4. V. dezen.	4. deze.	4. dit.

Meervoud.

Mannel. Vrouwel. Onz.

1. Deze,	1. Deze,	zoo als in
2. dezer,	2. dezer,	't manne-
3. dezen,	3. dezer,	lijke.
4. deze.	4. deze.	

25. Beantwoord deze vragen :

Enkelvoud. 1ste naamval : wie is daar? 2de naamval : wiens gedenkt hij? 3de naamval : wien heeft hij het boek ontnomen? 4de naamv. : wien heeft hij gezien?

Meervoud : 1ste naamval : wie hebben de boeken gebragt? 2de n.v. : wier erbarmt hij zich? 3de n. v. : wie heeft hij die centen ontvreemd? 4de n. v. : wie heeft hij geroepen?

N. B. Op elke vraag moeten verscheidene antwoorden volgen, deels met bijvoegelijke en zelfstandige naamwoorden, deels met voor-naamwoorden.

26. Maak voorstellen over al de naamvallen der verbogene woorden, voorkomende onder no. 17, 20, 21 en 24.

B.v.: 1ste naamval. *De goede man is hersteld.* 2de n. v. *Het huis des goeden mans is oud.* 3de naamval. *Bewijs den goeden man achting.* 4de naamval. *Groet den goeden man steeds minzaam.*

27. Maak vragende voorstellen, door middel der woordjes *wie, welke en wat*, en bezig al de vormen, waaronder zij in hunne verbuiging bij no. 22 en 23 voorkomen. Beantwoord die vragen ook dadelijk.

- B. γ.: O. Wie handelt niet tegen zijn gegeven woord?
 Hij, die rechtschape handelt.
 B. Wiens gedrag verdient allen lof?
 Het gedrag van hem, die God boven alles en zijn' naaste als zich zelve bemint.
 D. Wien moet gij uwe geheimen niet mededeelen?
 Hem, die gaarne kwaad van anderen spreekt.
 V. Wien beschouwt gij als uw' grootsten weldoener?
 God, die alle menschen als zijne kinderen beweldadigt.

Punten. * Opgaven om redekundig en taalkundig te ontleden, waarbij al het tot hertoe geleerde dient in acht genomen te worden.

B. v. uit Brugsma, N. T., p. 37 en 38. Opgaven ter verbetering;
 b. v. uit Anslijn, Ned. Spraakk., § 61 en v. v.

DERDE HOOFDSTUK.

HET ZAMENGESTELDE VOORSTEL.

(Voor meergevorderde leerlingen.)

§ 18.

De hoofd- en nevenvoorstellen.

1. Voorbeelden. *De ooijevaar kleppert. De ooijevaar is een stellooper. De ooijevaar zoekt zijn' kost veelal in waterachtige streken.*

Wanneer in een voorstel het onderwerp, gezegde en de bepalingen, zoo deze er in zijn, elk slechts één denkbeeld uitdrukken, en van het voorstel derhalve geen twee of meer andere voorstellen kunnen gemaakt worden. noemt men het een *enkelvoudig* voorstel. (Zie de voorbeelden. (Hiertoe behooren de voorstellen in § 13, no. 3 en 4.)

2. Voorbeelden. a) *De ooijevaar is een moerasvogel, en de meeuw is een zeevogel. Bier is vloeibaar brood; jenever is vloeibaar vuur. Mijn man was onschuldig; maar mijn zoon is schuldig.*
 b) *Toen de regen ophield, scheen de zon. Die regtvaardig is, haat leugentaal. Het ligchaam is stoffelijk, dewijl het zichtbaar is. Een boom, die geene goede vruchten voortbrengt, wordt uitgehouwen. Waar de grond moerasig is, daar is het water niet zuiver.*

Wanneer men twee of meer voorstellen met elkander verbindt, dan ontstaat een *zamengesteld voorstel*. Van ieder zamengesteld voorstel kunnen dus ten minste twee voorstellen gemaakt worden.

Een zamengesteld voorstel bestaat of alleen uit hoofdvorstellen (zie no. 2, a), of uit hoofd- en nevenvoorstellen. (Zie no. 2, b). Een *hoofdvorstel* is zonder vereeniging met een tweede voorstel verstaanbaar en volledig. Het kan dus *alleen* een' volzin uitmaken; het staat op zich zelf, onafhankelijk. Daarom is het niet noodzakelijk; dat men er een tweede voorstel mede verbindt. Alle enkelvoudige voorstellen zijn hoofdvorstellen. Wanneer een voorstel zamengesteld is uit een hoofd- en nevenvoorstel, zoo drukt het hoofdvorstel de hoofdgedachte van het geheele voorstel uit. Een *nevenvoorstel* is zonder een ander voorstel *niet* verstaanbaar, en kan dus, als men het zonder verandering van een tweede voorstel afzondert, nimmer een volzin wesen. Daarom is het noodzakelijk, dat het met een ander voorstel wordt vereenigd. Het dient slechts tot bepaling of omschrijving van het hoofdvorstel, en komt altijd als *lid* van dat hoofdvorstel voor. Ieder zamengesteld voorstel, dat uit een hoofd- en nevenvoorstel bestaat, kan men in een gelijkbeteekenend enkelvoudig voorstel veranderen. Maar bestaat een voorstel uit twee hoofdvorstellen, dan kan die verandering niet gebeuren. Als men een zamengesteld voorstel, dat uit twee voorstellen bestaat, in een gelijkbeteekenend enkelvoudig voorstel verandert, dan blijft het hoofdvorstel bestaan; het nevenvoorstel echter blijft geen voorstel meer, maar wordt slechts een *lid* (onderwerp of bepaling) van het hoofdvorstel.

B. v.: Het zamengestelde voorstel: *Toen Jezus 12 jaren oud was, reisde Hij mede naar Jeruzalem*, bestaat uit deze 2 enkelvoudige voorstellen:

1. *Toen Jezus 12 jaren oud was* —
2. *Hij (n. l. Jezus) reisde mede naar Jeruzalem.*

Nu kan men het geheele zamengestelde voorstel gepast veranderen in het gelijkbeteekenende enkelvoudige voorstel: *Op zijn 12de jaar reisde Jezus mede naar Jeruzalem.*

Ziet gij, het eerste voorstel: *Toen Jezus 12 jaren oud was*, is geen voorstel meer gebleven; het is veranderd in de bepaling: *op zijn 12de jaar*, en een lid geworden van het tweede voorstel. Het eerste voorstel is hier dus een nevenvoorstel, dienende tot tijdsbepaling van het tweede of hoofdvoorstel.

Het zamengestelde voorstel: *Mijn man was onschuldig; maar mijn zoon is schuldig*, kan niet in een enkelvoudig voorstel worden veranderd; het bestaat uit twee, elk op zich zelf verstaanbare, volledige voorstellen, die daarom beide hoofdvorstellen zijn.

3. De woordschikking in het nevenvoorstel is: 1. *onderwerp*, 2. *gezegde*, 3. *koppelwoord*.

1. Onderw. 2. Gez. 3. Koppelw.

B. v.: Wij kunnen altijd zien, *dat God goed is*.

Staat er geen *koppelwoord* in 't nevenvoorstel, dan vindt men veelal het vervoegde *werkwoord* aan 't einde van het nevenvoorstel.

B. v.: Welgelukzalig is de man, *die wijsheid vindt*. *Die met eene bedriegelijke hand werkt*, wordt arm.

Het nevenvoorstel is dus ook daaraan kenbaar, dat het koppelwoord, of, in het algemeen, het vervoegde werkwoord doorgaans achter de andere woorden aan het einde van 't nevenvoorstel staat, hetwelk in het hoofdvoorstel nimmer plaats heeft.

4. Men verbindt de hoofdvorstellen door de 3 soorten van voegwoorden, die gij in het eerste stukje, p. 33, a, b en c hebt leeren kennen (no. 2, a.)

Een nevenvoorstel echter wordt met zijn hoofdvorstel verbonden door de *onderschikkende* voegwoorden van p. 33, 1ste stukje, en soms ook wel door *betrekkelijke* voornaamwoorden.

B. v.: *Eert uwe ouders, op dat het u welga. Gij weet niet, of gij morgen nog leeft.* (Zie ook no. 2, b.)

* *Punten.* Het halflidteeken tusschen de hoofdvorstellen van een zamengesteld voorstel. Het scheidteeken tusschen korte hoofdvorstellen, die door de voegwoorden *en* en *of* vereenigd zijn. Het werkw. van 't nevenvoorstel staat, na *opdat, ten zij*, enz. in de aanvoegende wijs.

5. Verbind de volgende bij elkander behoorende hoofdvorstellen door *zamenstellende* voegwoorden (*en, ook, alsmede, daarenboven*):

Abraham loog van Haran naar Kanaän. Lot ging met hem. — De aarde is eene oefenschool des menschen. De mensch is een reiziger. — De bliksem flikkert. De donder rommelt. (ook) — De raaf ruikt scherp. De arend heeft een allerscherpst gezigt. — Eva at van den verboden boom. Zij gaf haren man daarvan. (ook) — De verloren zoon had zijn goed doorgebracht. Er kwam eene duurte in het land. (daarenboven) — De bijen geven ons honig. Zij schenken ons het nuttige was (bovendien) — De ontevredene plaagt zich zelve. Hij strekt veeltijds anderen tot last. (niet slechts — maar óók) — De vogels trekken in den herfst naar warmere streken. Zij overwinteren bij ons. (deels — deels) De dronkaard verzwakt zijne gezondheid. Hij vermindert noodeloos zijn vermogen. Hij verlaagt zich heneden het dier. Hij ontrooft zich de achting zijner medemenschen. (vooreerst, ten andere, verder, eindelijk).

6. Maak de volgende voorstellen volledig :

De landman zaait het zaad, en God —. Het paard dient tot trekken; ook —. Het zwijn geeft ons spek en vleesch; daarenboven —. De leugenaar ontrooft zich niet alleen het vertrouwen van zijne medemenschen; maar —. De zomer is het warmste jaargetijde, en —. De koe schenkt ons melk en vleesch; daarenboven —. De vruchtboom dragen dan eens buitengewoon mild, dan weder —. De mensch is eerst een kind, dan —.

7. Verbind de volgende bij elkander behoorende hoofdvorstellen door *tegenstellende* voegwoorden (*maar, doch, evenwel*):

De huid van wilde varkens deugt niet tot zool- of overleër. Tot het maken van zeven is zij zeer geschikt. (doch) — Vader Izaäk hield het meest van Esau. Moeder Rebekka beminde Jakob. (daarentegen.) — In sommige gevallen mogen wij de dieren doden. Wij mogen ze hinner noodeloos leed doen. (evenwel) — De pioenen zijn prachtige bloemen. Zij ruiken niet aangenaam. (evenwel) — Een leerling moet oplettend zijn. Hij wordt niet verstandiger. (of) — Kinderen mogen wel vrolijk zijn. Zij mogen nimmer uitspatten. (doch) De olifant is een sterk dier. De mensch kan hem bedwingen. (nogtans) — Jozef liet zijne broeders met koren naar hunnen vader trekken. Simeon hield hij gevangen. (echter) —

8. Maak de volgende voorstellen volledig:

Een kind mag wel spelen; maar —. Een leerling moet vlijtig zijn, of —. Sem en Jafet toonden eerbied voor hunnen vader; Cham daarentegen —. In het eerst had Abraham geene kinderen; doch —. Petrus zwoer zijn' Meester trouw tot den dood; evenwel —. De meeste rivieren zenden haar water in de groote wereldzee; nogtans —.

9. Verbind de volgende bij elkander behoorende hoofdvorstellen door *grond- of oorzaak aanduidende* voegwoorden (*want, daarom, derhalve*):

Jakob betoonde Jozef de meeste liefde. Jozef was bij zijne oudere broeders gehaat. (daarom) — De Ruiter was onze grootste zeeheld. Hij wordt nog door ons bemind. (daarom) — David vertrouwde op God. Hij kon dappere daden doen (daarom) — Reeds als kind moest Jezus zijn vaderland verlaten. Herodes zocht hem te doeden. (dewijl) — Eenige ondeugende jonge lieden hebben den profeet Elisa uitgejouwd. Zij zijn door beeren verscheurd. (daarom) — Ik kan zien. Ik heb twee gezonde oogen. (want) — De mensch is het voortreffelijkste schepsel op aarde. Hij alleen bezit een' redelijken geest. (dewijl) — Kinderen zijn nog zeer onwetend. Zij moeten onderwezen worden. (derhalve) — Luiheid baart armoede. Nimmer moeten wij ledig zijn. (gevolgelyk) — Frits verzuimt dik-

wijls de school. Hij kan niet veel leeren. (bijgevolg) — De melk der ezellen is zeer gezond. Zij wordt als een geneesmiddel in verscheidene ziekten gebruikt. (daarom) — De aarde is met eene groote zee omringd. Men kan alleen te scheep rondom de aarde feizen. (derhalve) — Abraham was een vijand van twist en haat. Hij liet Lot, de keus der weiden over. (deswege) —

10. Vul de volgende voorstellen aan :

God wilde aan Adam en Eva gehoorzaamheid leeren; daarom —. Een goede naam is veel waard; want —. De morgenstond is de beste tijd van den dag; derhalve —. De westewinden komen over de Noordzee tot ons; daarom —. De grond is overal wit en hard; gevolgelijk —. Kain was nijdig op zijn' broeder Abel; daarom —. Petrus wilde zijn' heer verdedigen; daarom —. De tijd der jeugd is de beste leertijd; derhalve —. Een geest is voor ons onzichtbaar; gevolgelijk —.

Punten. * De hoofdvorstellen, die men tot een zamengesteld voorstel verbindt, worden vereenigd, 1) als bloot *zamengestelde* voorstellen, 2) als voorstellen, die *tegen elkander over staan*, en 3) als voorstellen, waarvan het eene den *grond* van het andere aanduidt. Gewoonlijk worden zij door voegwoorden aan elkander verbonden, dikwijls echter staan zij zonder voegwoorden naast elkander.

§ 19.

Vervolg. Het zamengetrokken of veelvoudige voorstel. De soorten van nevenvoorstellen.

1. Voorbeelden. De zon verlicht. De zon verwarmt. = *De zon verlicht en verwarmt.* Of: = *De zon verlicht niet alleen, maar verwarmt ook.* — De boer ploegt. De boer egt. = *De boer ploegt en egt.* Of: = *De boer ploegt niet alleen, maar egt ook.* — De hond is waakzaam. De hond is getrouw. = *De hond is niet alleen waakzaam, maar ook getrouw.* — De hond is waakzaam. De haan is waakzaam. = *De hond en de haan zijn waakzaam.* Of: = *Niet slechts de hond, maar ook de haan is waakzaam.* — Het vleesch der ossen is een krachtig voedsel. Het vleesch der koeijen is een krachtig voedsel. = *Het vleesch der ossen en der koeijen is een krachtig voedsel.*

Wanneer twee of meer hoofdvorstellen *dezelfde leden gemeen hebben*, en dan zoodanig verbonden worden, dat die *gelijke leden slechts éénmaal geplaatst worden*,

zoo ontstaat een *zamengetrokken* of *veelvoudig* voorstel. De gemeenschappelijke leden zijn *of* *onderwerpen*, *of* *gezegden*, *of* *bepalingen*.

2. Verbind de volgende hoofdvorstellen tot één voorstel door *zamenstellende* voegwoorden (*en*, *niet slechts* — *maar ook*, *zoowel* — *als*, *ook*):

De boer ploegt. De boer graaft. — De honden bijten. De paarden bijten. (Niet slechts — maar ook) De huiden der ossen worden tot rundsleder bereid. De huiden der koeijen worden tot rundsleder bereid. (zoowel — als) — De bijen verzamelen honig. De bijen bereiden ook was (niet slechts — maar ook) De zon schijnt. De maan schijnt. — Stoelen met kussens zijn geene levensbehoefsten. Rokken van fijn laken zijn geene levensbehoefsten. (Noch — noch) — voedsel kan de mensch niet ontberen. Lucht kan de mensch ook niet ontberen. (noch — noch) — Jonge menschen moeten sterven. Oude menschen moeten sterven. (zoowel — als) — De overheid is hoogst nuttig: zij geeft wijze wetten, handhaaft regt en gerechtigheid, zorgt voor nuttige inrigtingen en beschermt hare onderdanen tegen allerlei vijanden. (vooreerst, ten tweede, verder, eindelijk) — De koopwaren worden gewogen. Zij worden gemeten. Zij worden geteld. (deels — deels — deels) —

3. Verbind de volgende hoofdvorstellen tot veelvoudige door *tegenstellende* voegwoorden: (*doch*, *maar*, *echter*).

De rups is niet schoon. De kapel is schoon. — De vledermuis is geen vogel. Zij is een zoogdier. — Rijkdom maakt ons niet gelukkig. De vrede met God maakt ons gelukkig. De maan verlicht. Zij verwarmt niet. — Men mag de dieren doodden. Men mag ze niet plagen. — Het ligchaam sterft. De geest sterft niet. — Het geld behoudt geene waarde. De deugd behoudt waarde. —

4. Verbind de volgende hoofdvorstellen tot veelvoudige door *grond-* of *oorzaak* *aanduidende* voegwoorden. (*daarom*, *derhalve*, *gevolgelyk*, *alzoo*).

God bewaakt ons overal. Hij bewaakt ons ook op zee. — Een zoogdier heeft warm rood bloed. De walvisch heeft warm rood bloed (gevolgelyk) — Niets is er van zelve gekomen. Ook de wereld is er niet van zelve gekomen. —

Elk schepsel wil gaarne genoeglijk leven. Ook de spin wil gaarne genoeglijk leven.

5. Voorbeelden. a.) *De afwisseling der jaargetijden* schenkt ons veel genot. = *Dat de jaargetijden elkanderen afwisselen*, schenkt ons veel genot. De ouders zien gaarne *het geluk hunner kinderen*. = De ouders zien gaarne, *dat hunne kinderen gelukkig zijn*. b.) Een *deugdzaam* mensch verblijdt zich over het geluk van anderen. = Een mensch, *die deugdzaam is*, verblijdt zich over het geluk van anderen. c.) *Schrijf leesbaar*. = *Schrijf zoo, dat men het lezen kan*. Van onderwerpen en bepalingen kan men nevenvoorstellen maken. Zulke onderwerpen en bepalingen komen in wezen en strekking geheel of althans grootendeels overeen of met de *zelfst. naamwoorden*, of met de *bijvoegelijke naamwoorden*, of met de *bijwoorden*. Daarom onderscheidt men de nevenvoorstellen, als plaatsbekleeders der onderwerpen en bepalingen, in 3 soorten, in 1. *zelfstandige*, 2. *bijvoegelijke* en 3. *bijwoordelijke* nevenvoorstellen. Tot de *zelfstandige* nevenvoorstellen behooren de voorbeelden bij *a*, tot de *bijvoegelijke* dat bij *b*, en tot de *bijwoordelijke* het voorbeeld bij *c*.

Punten * Plaats der nevenvoorstellen. Voorzindeel. Nazindeel. Tusschenzin of tusschenvoorstel. Bijgevoegd voorstel. Scheidteeken tusschen het hoofd- en nevenvoorstel. De verbindingswoorden.

6. Maak uit de volgende enkelvoudige voorstellen zamen-gestelde, en wel door het *cursief gedrukte* in *zelfstandige* nevenvoorstellen te veranderen.

De tevredene is gelukkig. *De werkzame* vindt altijd raad. *De leugenaar* wordt niet geloofd. Een *lwaard* wordt veracht. *De onkundige* weet zich dikwijls niet te helpen. *De onoplettende* kan niets leeren. *De beleefde* verwerft zich vrienden. *Het nuttige* is niet altijd schoon. *Het noodzakelijke* gaat voor het nuttige. (Wat noodzakelijk is,) *De onsterfelijkheid der ziel* is eene vertroostende gedachte. God wil *de bekeering des zondaars*. Wie heeft *de hoogte des hemels* gemeten? Jonas verkondigde den inwoners van Ninive *den ondergang hunner stad*. Ik herinner mij *uw bezoek*. De windwijzer wijst *de rigting des winds* aan.

Punten. * De zelfstandige nevenvoorstellen duiden altijd een' persoon of eene zaak aan. Verbindingswoorden. Zamentrekking van *datgene* met voorzetsels. Aangehaalde voorstellen; de teekens daarbij. Brugsma, N. T., p. 58 en 59.

7. Maak uit de volgende enkelvoudige voorstellen zamen-gestelde, en verander de cursijf gedrukte woorden in een *bijvoegelijk* nevenvoorstel.

Een' *deugdzaam* kind wordt bemind. Een *oplettend* kind wordt verstandiger. Een hof *met goede vruchtboomen* is voordeelig. Een huis *in het veld* is eenzaam. Een bloemhof *voor het huis* is aangenaam. Treedt 'niet op den weg *der boozen*. Bewaart het gehod *uws vaders*. Een man *van verstand* zal regt wandelen. De ziel *des menschen* is eene lamp des Heeren. De gedachten *des vlijtigen* zijn alleen tot overschot. Een man *zonder verstand* veracht zijnen naaste. Een man *van een groot verstand* zwijgt stil.

8. Maak van elk volgend paar voorstellen zulk een *zamen-gesteld* voorstel, dat het eene een *bijvoegelijk* voorstel van het andere wordt:

1. De wilde dieren gaan des nachts op roof uit.

2. De wilde dieren zijn bang voor de menschen.

1. De aarde is rond. 2. Wij wonen op de aarde.

1. Het rendier is geinakkelijk te onderhouden.

2. Het voedsel van het rendier bestaat voornamelijk uit rendieren mos.

1. De dood maakt allen gelijk. 2. Niemand ontgaat den dood.

1. Cornelis Houtman wees den Nederlanders den weg naar Oost-Indië. 2. Hij was een zoon van een' brouwer te Gouda.

* De verbindingswoorden; buiging van eenige. Zamentrekking van voornaamwoorden met *waar*; plaats van 't bijvoegelijke nevenvoorstel. Brugsma, N. T., p. 62 en 63.

9. Voorbeelden. a). *Waar licht is*, daar is ook schaduw. Plaats ieder ding daar, *waar het behoort*. b) *Nadat Jezus ten hemel gevoerd was*, keerden de apostelen terug naar Jeruzalem. *Toen Jezus geboren werd*, zongen de Engelen. c). De opregte spreekt, *zoo als hij denkt*. Het regent (zoo) *dat het giet*. d). De Struisvogel kan niet vliegen, *omdat hij te kleine vleugels heeft*. Jezus kwam op aarde; *omdat hij de menschen gelukkig wilde maken*. *Daar*

God wijs is, kiest Hij altijd de beste middelen tot de beste oogmerken.

Er zijn 4 soorten van *bijwoordelijke* nevenvoorstellen, als:

- 1) tot bepaling van de *plaats* (zie *a*);
- 2) tot bepaling van den *tijd* (zie *b*);
- 3) tot bepaling van de *wijze* (zie *c*);
- 4) tot bepaling van den *grond* (zie *d*).

* Het aanwijzende en betrekkelijke woord. Verdeeling van de 3 laatste soorten van bijw. nevenvoorstellen. De verbindingswoorden voor elke soort.

10. Zoek in uw leesboek 6 zamengestelde volzinnen, waarin bijwoordelijke nevenvoorstellen voorkomen.

11. Maak van de volgende enkelvoudige voorstellen *zamen-gestelde*, door de cursijf gedrukte bepalingen in *bijwoordelijke* nevenvoorstellen van plaats te veranderen.

In eene koude lucht gedijt de wijnstok niet. *Bij doode dieren* (aas) verzamelen zich de roofvogels. *Bij moerassen* houden zich moerasvogels op. *In de meren* groeit veelal riet. *Van eene onbezaaide plaats* kan men ook niet oogsten. Meppel ligt *aan de zamenvloeiing der Reest met de Havelter-A.* Assen ligt *bij den aanvang der Drentsche hoofdvaart.* *Aan den uitloop van 'de Rette in de Maas*, heeft men de belangrijke koopstad Rotterdam gebouwd. Het wereldberoemde Amsterdam ligt *aan de vereeniging van den Amstel met het IJ.*

12. Maak van de volgende enkelvoudige voorstellen *zamen-gestelde*, door verandering der cursijf gedrukte bepalingen in *bijwoordelijke* nevenvoorstellen van tijd:

Na den zondvloed plantte Noach een' wijngaard. *Ten tijde van Jezus dood*, beefde de aarde. *Gedurende Jezus kruisiging*, ontstond er eene ontzettende duisternis. *Bij het zien van Jozefs bebloed kleeft*, scheurde vader Jakob zijne kleederen. *In het 2de onvruchtbare jaar*, kreeg Jakobs huisgezin gebrek aan koren. *Na den dood van Moses*, werd Josua legerhoofd der Israelieten. *Bij het aanbreken van den nacht*, komen de roofdieren uit hunne schuilhoeken. *Bij het naderen van den winter*, verlaten de trekvogels ons. *Sedert de verwoesting van Jeruzalem*, leven de Joden overal verstrooid.

Prins Willem I. was bij zijn sterven nog het volk van Nederland gedachtig. *Met klokslag van twaalf uren*, kropen de soldaten uit het turfschip en vermeesterden daarna het kasteel van Breda.

3. Maak de volgende voorstellen volledig, zoodat er in ieder een *bijwoordelijk nevenvoorstel van de wijze* voorkomt. Gedraag u altijd zóó, alsof —. Een vleijer spreekt niet zóó als —. Velen zorgen zóó angstig voor de toekomst, alsof —. David was zóó moedig, dat —. Sommige leerlingen lezen (zóó), dat —. De ouders hebben hunne kinderen zóó lief, dat —. Salomo was zóó wijs, dat —. Gelijk uw vader hier op aarde met u handelt, zóó —. Hoe ouder de mensch wordt, des te —. Hoe hooger iemand klimt, des te —. Adam en Eva overtraden Gods verbod, terwijl —. Zoo als wij andere menschen behandelen, zóó —. Een vroom kind gaat nooit te bed, zonder dat —.

14. Maak van de volgende voorstellen *zamengestelde, met bijwoordelijke voorstellen tot bepaling van den grond*.

Door den verren afstand van ons, komen de hemelligchamen ons zoo klein voor. *Door de ligging van ons land in de nabijheid der zee*, is de luchtgesteldheid hier zeer afhankelijk van den invloed der zeedampen.

Door het gemis van longen hebben de visschen geene stem. *Wegens ziekte* komt grootvader heden niet. *Uit angst en vrees* poogden Adam en Eva zich te verbergen in 't midden van het geboomte. *Door de menigvuldige kudden van Abraham en Lot*, konden zij deze niet in ééne landstreek weiden. *Tot verhoeding van twist* scheidden Abraham en Lot van elkander. *Tot eene naauwe vereeniging tusschen de noordelijke provinciën onzes vaderlands*, bewerkte prins Willem I het sluiten der Unie van Utrecht.

15. Voorbeelden. a) Lourens Koster (welke) onze landgenoot (was), vond omstreeks 1423 de Boekdrukkunst uit.

De gedichten van Vondel, den prins onzer dichters, worden nog bewonderd. De Ruiters, (die) altijd nederig en godvruchtig (was), beroemde zich nooit op zijne daden.

b) (Wijl zij) verbeugd over de terugkomst van hunnen vader (waren) klaptten de kinderen in de handen.

c) Het beste boek, zonder aandacht gelezen, zal ons niet wijzer maken. d) Ofschoon door geheel Nederland bewon-

derd, bleef de Ruiters toch nederig. = Ofschoon (de Ruiters) door geheel Nederland bewonderd (werd). e) *Om gerust te sterven*, wil ik deugdzaam leven. = Opdat ik gerust sterf, wil ik deugdzaam leven. De doctor verbood den zieke, *de kamer te verlaten*. f) *Onze medemenschen lief te hebben*, is onze pligt. = Dat wij onze medemenschen lief hebben, enz.

Vele nevenvoorstellen kunnen verkort worden. Alsdan worden het onderwerp en het betr. voornaamwoord of het voegwoord van het nevenvoorstel weggelaten (zie a, b); ook valt het hulpwoord van het gezegde somtijds weg (zie c, d), nog meermalen het koppelwoord (zie a, b) en het gezegde zelf komt somtijds als *deelwoord* (zie c, d) of *in de onbepaalde wijs* met *te voor* (zie e, f).

Punten. * Welke nevenvoorstellen verkort kunnen worden en wanneer. *Bijstelling*. Het gez. der bijstelling komt, als naamw., in *naamval*, en het werkw. van 't hoofdvoorstel komt in *getal* overeen met het *verklaarde* woord van het hoofdvoorstel. Weil., N. S., 2e dl., § 31.

16. Verkort de nevenvoorstellen der volgende zamengestelde voorstellen :

Willem I, *die de grondlegger onzer vrijheid was*, werd in 1584 doodgeschoten. De kameel, *hetwelk een zeer nuttig dier is*, wordt door de Arabieren het schip der woestijnen genoemd. Bewijs uwen leermeester, *welke steeds uw getrouwe leidsman is*, te allen tijde genegenheid en dankbaarheid. De vleugels des lammergiers, *welke de grootste Europesche roofvogel is*, kunnen eene lengte van 10 voet bespannen. Den ezel, *welke een uitmuntende lastdrager is*, gebruikt men veel in Spanje. *Ofschoon de struisvogel niet vliegen kan*, helpen hem toch de kleine vleugels voor zijnen snellen loop. De mensch, *die met rede en vrije wil begaafd is*, heeft eene verhevene bestemming. Een tuin, *die niet behoorlijk bemest wordt*, brengt weinig vruchten voort. Het is van belang, *dat men zijn ligchaam tegen het weder harde*. Josua gelastte den Israelieten, *dat zij de overgeblevene Kanaänieten uit Kanaän zouden verdrijven*. David toonde reeds vroeg,

dat hij voor zijn volk en zijne godsdienst durfde strijden. Terwijl Jezus het land doorging, leerde Hij het volk. Toen de schenker weder in eer en grootheid aan het hof leefde, vergat hij Jozef. Daar de mensch voor de eeuwigheid is geschapen, moet hij zich door deze wereld niet te veel laten aftrekken.

Punten. * Opgaven ter ontleding uit deze paragraaf; uit Brugsma, N. T., p. 75 en 76.

- B. v.: (a) Daar God wijs is,
 (b) Kiest Hij altijd de beste middelen tot de beste oogmerken.

Eerste ontleding.

- b) is het hoofdvorstel,
 a) is het nevenvorstel, en wel een *bijwoordelijk* nevenvorstel, dienende ter aanwijzing van den *kengrond* van het gez. of w.w. *kiest* uit het hoofdvorstel.

Tweede ontleding.

1. Daar	—	voegwoord.
2. God	—	onderwerp.
3. wijs	—	bevest. gezegde.
4. is,	—	koppelwoord.
5. kiest	—	bev. gezegde.
6. Hij	—	onderwerp.
7. altijd	—	bep. van den tijd van 5.
8. de beste	—	bep. van 9.
9. middelen	—	bep. van 5, <i>voorwerp</i> .
10. { tot de beste	—	bep. van 11.
11. { oogmerken.	—	met 10 bep. van 5.

I N H O U D.

EERSTE STUKJE.

1ste AFDEELING.

OVER DE SOORTEN VAN WOORDEN ONZER MOEDERTAAL.

1.	De zelfst. naamw. De lidw. Het voorstel.	blz.	5.
2.	De bijv. naamwoorden.	.	11.
3.	De telwoorden.	.	16.
4.	De voornaamwoorden.	.	18.
5.	De werkwoorden.	.	23.
6.	De bijwoorden.	.	27.
7.	De voorzetsels.	.	30.
8.	De voegwoorden.	.	31.
9.	De tusschenwerpsels.	.	34.
10.	Herhaling.	.	35.

TWEEDE STUKJE.

2de AFDEELING.

DE LEER DER VOORSTELLEN EN DE VER- ANDERING DER WOORDEN.

1ste HOOFDSTUK.

DE ZUIVER ENKELVOUDIGE VOORSTELLEN.

§ 11.	Het voorstel. Het onderwerp en gezegde. De tijden van het gezegde.	.	3.
§ 12.	De wijzen van het gezegde. De vervoeging.	.	9.
§ 13.	Het koppelw. Bev. en ontk. gezegden. Ontleding.	.	17.

2de HOOFDSTUK.

DE UITGEBREID ENKELVOUDIGE VOORSTELLEN.

§ 14.	De bepalingen.	.	19.
§ 15.	Het voorwerp en het doel der werking.	.	23.
§ 16.	De soorten van werkwoorden.	.	25.
§ 17.	De naamvallen. De verbuiging.	.	28.

3de HOOFDSTUK.

HET ZAMENGESTELDE VOORSTEL.

§ 11.	De hoofd- en nevenvoorstellen.	.	34.
§ 19.	Vervolg. Het zamengetrokken of veelvoudig voorstel. De soorten van nevenvoorstellen.	.	37.

NB. Korthedshalve zijn de opgaven en bepalingen, die men gemakkelijk mondeling of door middel van het bord aan de leerlingen kan mededeelen, in dit werkje niet geplaatst. B. v. in § 14, tusschen no. 6 en 7: Maak 6 voorstellen over personen uit de Vaderlandsche geschiedenis met bepalingen bij het onderwerp, en 6 met bepalingen bij het gezegde, enz. Deze soort van opgaven dient de Onderwijzer echter niet achterwege te laten, maar vlijtig en op den regten tijd aan zijne leerlingen op te geven. Van het 3de hoofdstuk dezer afdeeling deele hij hun niet meer mede, dan de behoeften van hunnen stand vorderen.

De Uitgever dezes debiteert met succes :

W. L. H. KOSTER HENKE,

Onderwijzer in Nieuwe Talen te Groningen,

HANDBOEKJE

TER VOORBEREIDING EN HERHALING

VAN HET

Aardrijkskundig Onderwijs.

TEN DIENSTE DER SCHOLEN.

100 blz. — a 20 Cts.

Bij F. FOLKERS is geërkt en mede akom te bekomen:
LEESBOEK VOOR KINDEREN OVER DE
N A T U U R. à 20 Cts.

De WEKKER geeft van dit boekje o. a. 't volgende verslag:
»De Schrijver, die zich, T. H. (O F K A M P) teekent, levert hiermede een nuttig, onderhoudend en goedkoop schoolboekje. Volgens 't voorbericht stelde hij zich met hetzelfde een drievoudig doel voor: a) Bijbrenging van gepaste en nuttige kennis, b) aanleiding tot ontwikkeling en verming van den geest, c) opwekking van de begeerte naar onderzoek en hoogschatting der natuur.

Onzes inziens belooft hij niet te veel. De 86 bladz. handelen in eene welgekozene orde over de volgende onderwerpen: 1. De menschen. 2. Vervolg. 3. De dieren. 4. De viervoetige dieren. 5. De hond. 6. De rat. 7. De vogels. 8. De duiven. 9. De ganzen. 10. De amphibiën. 11. De kikvorschen en padden. 12. De slangen en adders. 13. De visschen. 14. Eenige zoetwatervisschen. 15. De haring. 16. De ongewervelde dieren. 17. Vervolg. 18. Overzicht van het Dierenrijk. 19. De planten. 20. De boomen. 21. Vervolg. 22. De heesters. 23. De tuingewassen. 24. De veldgewassen. 25. Gewassen, die in het wild groeijen. 26. Overzicht van het Plantenrijk. 27. Delfstoffen. 28. Metalen. 29. IJzer. 30. Brandbare delfstoffen. 31. Zouten. 32. Aarden en steenen. 33. Vervolg. 34. Overzicht van het rijk der Delfstoffen. 35. Water. 36. Vervolg. 37. De lucht. 38. Luchtverschijnselen. 39. Zon, maan en sterren. 40. Looflied.

Om nu hij zulk een *rijkdom van zaken* de klippen van droogheid zoowel als noodeloze uitvoerigheid te vermijden, daartoe wordt volstrekt vereischt, dat de Schrijver zijne bekwaamheden even goed west aan den dag te leggen in 'tgeen hij *terughoudt* als in 'tgeen hij *geeft*. In dit opzigt is hij gelukkig geslaagd. Het is een boekje dat niet slechts in een verloren oogendijk amuseert, maar dat met toenemende belangstelling gelezen wordt. Is een van die werkjes, die weetgierige kinderen in hun eenzaamheid beginnen te lezen en waarmede zij kwalijk weds kunnen uitscheiden, met een woord: het boeit de aandacht zonder zoetsappig of heuzelachtig te worden.

»Met het oog op het heden en de toekomst van het kind ontwierp ik het leesboek,» zegt hij, en zijn werk moge bewijzen, dat hij 't waarlijk *deed* en op de REETE WIJZE *deed*.

Aan zulk een boekje heeft de school waarlijk gewonnen.